

De plaats van sociolinguïstiek in de onder- en bovenbouw van het voortgezet onderwijs

*Een onderzoek naar de geschiedenis, de moeilijkheden, de kansen en de
relevantie van een vakonderdeel sociolinguïstiek binnen het schoolvak
Nederlands.*

Masterscriptie Neerlandistiek – Taalkunde

Universiteit Leiden

Linda den Hollander

s1521519

l.den.hollander@umail.leidenuniv.nl

Begeleider: Dr. G.J. Rutten

Tweede lezer: Dr. T.A. Simons

14 juni 2018

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
2. Sociolinguïstiek	10
2.1 Geschiedenis van de sociolinguïstiek	10
2.2 Thema's binnen de sociolinguïstiek	10
2.3 Relevantie voor het schoolvak Nederlands	12
3. Taalkunde en sociolinguïstiek en het schoolvak Nederlands	14
3.1 Geschiedenis van de taalkunde en sociolinguïstiek in het schoolvak Nederlands.....	14
3.2 Kerndoelen	16
3.3 Referentieniveaus.....	18
3.4 Examenprogramma Nederlandse Tweede Fase.....	19
4. Methodevergelijking	20
4.1. Onderbouwmethode.....	20
4.1.1 Nieuw Nederlands	20
4.1.1.1 Opbouw	20
4.1.1.2 Inhoud	20
4.1.1.3 Voorbeeld dialect	21
4.1.2 Talent	22
4.1.2.1 Opbouw	22
4.1.2.2 Inhoud	22
4.1.2.3 Voorbeeld dialect	22
4.1.3 TaalpuntNL	23
4.1.3.1 Opbouw	23
4.1.3.2 Inhoud	23
4.1.3.3 Voorbeeld dialect	23
4.1.4 Bruuttaal!	24
4.1.4.1 Opbouw	24
4.1.4.2 Inhoud	25
4.1.4.3 Voorbeeld dialect	25
4.2 Bovenbouwmethodes	25
4.2.1 Nieuw Nederlands	25
4.2.1.1 Opbouw	25
4.2.1.2 Inhoud	25
4.2.1.3 Voorbeeld taalvariatie	26
4.2.2 Talent	26
4.2.2.1 Opbouw	26

4.2.2.2 Inhoud	27
4.2.2.3 Voorbeeld taalvariatie	27
4.2.3 Nieuw Topniveau	27
4.2.3.1 Opbouw	27
4.2.3.2 Inhoud	28
4.2.3.3 Voorbeeld taalvariatie	28
4.2.4 Kiliaan	28
4.2.4.1 Opbouw	28
4.2.4.2 Inhoud	28
4.2.4.3 Voorbeeld taalvariatie	28
4.2.5 Tweede Fase op Niveau Katern Taalbeschouwing	29
4.2.5.1 Opbouw	29
4.2.5.2 Inhoud	29
4.2.5.3 Voorbeeld taalvariatie	29
4.2.6 Taalkunde voor de Tweede Fase van het vwo	30
4.2.6.1 Opbouw	30
4.2.6.2 Inhoud	30
4.2.6.3 Voorbeeld taalvariatie	30
4.2.7 Modulen Taalkunde voor de Tweede Fase	31
4.2.7.1 Opbouw	31
4.2.7.2 Inhoud	31
4.2.7.3 Voorbeeld taalvariatie	31
4.3 Samenvattend en concluderend methodeonderzoek.....	31
4.3.1 Algemene opmerkingen	32
4.3.2 Bespreking dialect	32
4.3.3 Bespreking taalvariatie	33
5. Enquêteonderzoek	34
5.1 Participanten	34
5.1.1 Geslacht	34
5.1.2 Leeftijd	34
5.1.3 Aantal jaren werkzaam als docent Nederlands	35
5.1.4 Boven- of onderbouw	35
5.2 Materiaal	36
5.3 Procedure	36
5.4 Resultaten deel 1	37
5.4.1 Opleiding	37
5.4.2 Taalkundig onderwijs.....	37
5.4.3 Afstudeerrichting.....	38

5.4.4 Gebruikte methode	39
5.5 Resultaten deel 2.....	39
5.5.1 Begrip ‘sociolinguïstiek’	39
5.5.2 Lessen sociolinguïstiek	43
5.5.3 Gebruikt materiaal	43
5.5.4 Tevredenheid materiaal	44
5.5.5 Samenvattend deel 2.....	45
5.6 Resultaten deel 3.....	45
5.6.1 Verantwoording opgenomen onderwerpen	45
5.6.2 Standaardtaal, dialect, sociolect	46
5.6.3 Taalvariatie	46
5.6.4 Geschiedenis van het Nederlands	46
5.6.5 Taal en identiteit	46
5.6.6 Taal en gender	47
5.6.7 Taal en etniciteit.....	47
5.6.8 Jongerentaal	47
5.6.9 Andere belangrijke sociolinguïstische onderwerpen	48
5.7.0 Samenvattend deel 3.....	48
5.7 Resultaten deel 4.....	48
5.7.1 Redenen om in de les aandacht te schenken aan sociolinguïstische onderwerpen.....	48
5.7.2 Redenen om in de les geen aandacht te schenken aan sociolinguïstische onderwerpen	50
5.7.3 Geschiktheid voor boven- of onderbouw.....	51
5.7.4 Samenvattend deel 4.....	51
6. Aanbevelingen.....	54
6.1 Curriculair niveau	54
6.2. Methodeniveau	54
6.3 Lesniveau	55
7. Conclusie	56
8. Discussie	57
Bibliografie:	59
Bijlage 1: overzicht methodevergelijking	61
Bijlage 2: enquête.....	69
Bijlage 3: antwoorden enquête.....	74

1. Inleiding

'De geschiedenis van het schoolvak Nederlands (en de didactiek van dat vak) wordt gekenmerkt door strijd van opvattingen, door dilemma's, waarin toch bepaalde terugkerende patronen opvallen' (Hulshof, 1997, p. 113).

Hulshof begint zijn artikel over de huidige stand van zaken met betrekking tot het schoolvak Nederlands in het voorgezet onderwijs met bovenstaande uitspraak. Hij geeft hiermee aan dat de invulling van het schoolvak Nederlands altijd onder vuur heeft gelegen en dat er altijd tegengestelde meningen waren in het debat hierover. Maar niet alleen in 1997, het jaar waarin Hulshof zijn artikel schreef, ook vandaag de dag is er een discussie gaande over de invulling van het schoolvak Nederlands. De 'strijd van opvattingen' die recent naar voren komt, is de vraag of het schoolvak Nederlands vooral een vaardigheidsvak moet zijn of dat het vak Nederlands meer een zaakvak zou moeten zijn, waarbinnen het Nederlands als object bestudeerd zou worden.

De overheid heeft bepaald dat het doel van het vak Nederlands is de taalvaardigheid van de leerlingen te vergroten (Bonset, De Boer & Ekens, 2015, p. 18). In de karakteristiek, i.e. de samenvatting van de doelstelling van het schoolvak Nederlands, die bijgevoegd is bij de kerndoelen staat het volgende:

'Onderwijs in de Nederlandse taal heeft tot doel de taalvaardigheid van leerlingen te vergroten. (...) De kern van het vak bestaat uit het verwerven en presenteren van informatie en meer algemeen uit het leren communiceren met behulp van de Nederlandse taal. (...) Strategische vaardigheden vormen een wezenlijk onderdeel: lees- en luisterstrategieën, het opstellen van spreek- en schrijfplannen van communicatieve handelingen (Bonset, De Boer & Ekens, 2015, p. 19).

Het belang van taalvaardigheidsonderwijs wordt door het veld van neerlandici, vakdocenten en wetenschappers niet zozeer ontkend, maar de manier waarop dit taalvaardigheidsonderwijs invulling krijgt, wordt wel bestreden. Zo zegt Van Oostendorp hierover:

'Ze (middelbare scholen) richten zich op taalvaardigheid. Aan de hand van welk onderwerp dat gebeurt, is kennelijk minder belangrijk. Het eigen vak van de leraar komt nauwelijks aan de orde.' (Van Oostendorp, 1997, p. 268).

Het punt dat Van Oostendorp hier aankaart, is breed gedragen. Ook Bennis (1994, p. 732) geeft aan dat het pijnpunt vooral ligt op het spanningsveld tussen aan de ene kant taalvaardigheidsonderwijs en aan de andere kant taalkundig onderwijs. Hij zegt hierover het volgende:

'We zijn hiermee aangeland op een punt waar taalkundigen en moedertaal didactici over het algemeen van mening verschillen. Taalkundigen achten hun vakgebied voldoende belangrijk om er naar te streven de taalkunde een eigen plaats te geven in het voortgezet onderwijs. Deze disciplinaire benadering staat tegenover de aanpak die wordt uitgedragen door de meeste didactici. Zij vinden dat taalkundige inzichten slechts een rol in het onderwijs moeten spelen voor zover ze ten dienste staan van de taalvaardigheid.'

Het punt dat zowel Bennis als Van Oostendorp maken, is dus dat de invulling van het taalvaardigheidsonderwijs anders moet. Bennis richt de aandacht op het verschil van opvattingen tussen aan de ene kant de taalkundigen en aan de andere kant de meeste didactici die de aandacht vooral richten op taalvaardigheid. Tegenwoordig zien we het beeld wat verschuiven ten gunste van de taalkundigen. Er is een maatschappelijk discussie op gang gekomen over de vraag of de inhoud van het schoolvak wel representatief is voor de inhoud van het academisch vakgebied van de Neerlandistiek. Deze discussie spitst zich vooral toe op de marginale plaats van de taalkunde.

'(...) het brede publiek heeft vaak geen idéé van wat taalkunde nu eigenlijk precies inhoudt, en daar moet dringend verandering in komen. Hier ligt een belangrijke taak voor het onderwijs: in het basis- en secundair onderwijs wordt nu (te) weinig aandacht besteed aan taalkunde, en dat brengt ons hele vakgebied schade toe (Delarue, 2015).'

'Wat is een van de belangrijkste eigenschappen van de mens? Taal! Taal is de ultieme sleutel van ons leven. Het opent een wereld die het mogelijk maakt om te denken, met elkaar te praten, kennis te delen en alle andere dingen te doen die voor mensen zo belangrijk zijn. Toch besteedt het middelbaar onderwijs nauwelijks tijd aan taalkunde. Dat is jammer en dat moet veranderen (Don & Van Koppen, 2017).'

Deze roep om meer taalkunde in het onderwijs blijft vaak wat algemeen. Er wordt meestal niet gespecificeerd welk onderdeel van taalkunde meer aandacht zou moeten krijgen binnen het schoolvak Nederlands. Het onderzoeksgebied van de taalkunde is namelijk heel breed. Enkele deelgebieden die binnen de taalkunde aan de orde komen, zijn de geschiedenis van taal, de grammatica van taal, taalverwerving, psycholinguïstiek, neurolinguïstiek, sociolinguïstiek etc.

Binnen al deze verschillende takken van taalkunde wordt taal steeds vanuit een ander perspectief gezien. Bij neurolinguïstiek gaat het om taal en hersenen, bij psycholinguïstiek om taal en cognitie en bij sociolinguïstiek om taal en samenleving. De sociolinguïstiek houdt zich namelijk bezig met de rol die taal speelt in het sociale verkeer en met de functies van verschillende taal- en stijlvarianten waarmee mensen het contact met hun medemensen onderhouden (Daan, 2002) (Boves & Gerritsen, 1995 p. 17). Bekende voorbeelden van sociolinguïstisch onderzoek zijn de onderzoeken die de Amerikaanse linguïst William Labov heeft uitgevoerd. Allereerst toonde hij aan dat de uitspraak van diftongen door de eilandbewoners van het eiland Martha's Vineyard verschilde en dat dit verschil samenhang met de houding van de eilandbewoners tegenover de toeristen die in de zomer het eiland bezochten (Boves & Gerritsen, 1995, p. 17). In een ander onderzoek, het zogenaamde warenhuisonderzoek, liet hij zien dat de sociale klasse van invloed was op de uitspraak van de r. Deze beide onderzoeken laten zien dat de manier waarop iemand in de maatschappij staat, te denken valt dan aan de sociale klasse, levensovertuiging, geslacht e.d., van invloed is op de taal die iemand gebruikt.

Globaal kunnen er twee manieren onderscheiden worden waarop taal wordt beschouwd. Hans Bennis heeft dit in zijn inaugurele rede *Tegengestelde krachten in taal* besproken. Allereerst laat hij zien dat taal gezien kan worden als communicatiemiddel. Taal is volgens deze zienswijze nodig voor een optimale communicatie met zoveel mogelijk mensen. Hans Bennis geeft echter aan dat dit een onjuiste visie op taal is. Hij zegt hierover het volgende:

'Deze visie op taal is echter gebaseerd op een onjuiste veronderstelling. Taal en communicatie zijn niet identiek. Zeker, het is een van de centrale functies van taal om vormen van communicatie tussen mensen mogelijk te maken. Maar er is meer. Taal dient ook een ander doel. Het verschaft ons een sociale en culturele identiteit (Bennis, 2001).

Hans Bennis maakt hier duidelijk wat de tweede manier is waarop naar taal kan worden gekeken, namelijk naar taal als sociologisch object: taal verschaft mensen of een groep mensen een eigen identiteit. Dit is ook de reden waarom er taalvariatie blijft bestaan. Vanuit het principe van *taal is communicatie* zou het namelijk voordelig zijn wanneer er slechts een taalvariant zou bestaan.

In de inleiding die is bijgevoegd bij de karakteristieken en de kerndoelen van het schoolvak Nederlands wordt er gesproken over de doelen en de mogelijkheden van het schoolvak Nederlands. Er worden o.a. de volgende dingen gezegd:

'Leerlingen worden uitgedaagd tot taalactiviteiten en ontwikkelen een positieve houding ten opzicht van verschillende vormen van taalgebruik' en 'Er is sprake van groei, lichamenlijk en zeker ook mentaal en sociaal. Kinderen verbreden hun blik, worden zelfstandiger, kiezen steeds meer hun eigen sociale verbanden en ontwikkelen daarin hun eigen opvattingen, waarden interesses en voorkeuren (SLO, 2016, p. 5).

Het feit dat jongeren tijdens hun middelbareschoolperiode een identiteitsontwikkeling doormaken, het feit dat taal en identiteit nauw met elkaar samenhangen en het feit dat binnen de sociolinguïstiek taal en identiteit een centraal thema is, leidt tot de conclusie dat het nuttig kan zijn om aandacht te besteden aan sociolinguïstische onderwerpen in de middelbareschoolperiode tijdens de lessen Nederlands.

In deze masterscriptie wil ik daarom nader ingaan op de vraag naar de plaats die de sociolinguïstiek heeft of zou moeten hebben binnen de onder- en bovenbouw van het voortgezet onderwijs in Nederland en de relevantie van dit vakonderdeel.

Hiermee wil ik de leemte in de literatuur over de relevantie van sociolinguïstiek voor middelbare scholieren en de manier waarop sociolinguïstiek geïntegreerd kan worden in het voortgezet onderwijs opvullen. Mijn onderzoek draagt hiermee bij aan de verbreding van het schoolvak Nederlands en de verbreding van de discussie die over de invulling van het schoolvak Nederlands gaande is.

Voor dit onderzoek zal ik gebruik maken van een aantal belangrijke en leidende publicaties. De publicaties van o.a. Hulshof (2002), Hendrix (1997), Hendrix en Hulshof (2010), Bennis (1993) en diverse publicaties van het SLO maken inzichtelijk waar het in het huidige onderwijs aan schort. Voor de definiëring van het onderzoeksgebied van de sociolinguïstiek zal ik voornamelijk gebruikmaken van de standaardwerken van Boves & Gerritsen (1995), Van Herk (2012), Wardhaugh & Fuller (2015) en Holmes & Wilson (2017).

Het doel van dit onderzoek is om te achterhalen welke moeilijkheden, maar ook welke kansen er liggen om sociolinguïstiek een plaats te geven in het voortgezet onderwijs. Ook wil ik de wetenschappelijk kennis over het nut van sociolinguïstiek in het onderwijs bundelen en toegankelijk maken voor docenten. Eveneens zal ik enkele aanbevelingen op diverse niveaus geven.

Als eerste zal ik het vakgebied van de sociolinguïstiek nader in kaart brengen. Vervolgens schenk ik aandacht aan de geschiedenis en de huidige staat van het taalkundig -en dan specifiek het sociolinguïstische- onderwijs binnen het schoolvak Nederlands. Hierbij zal ik ook de referentieniveaus

en de richtlijnen betrekken. Daarna maak ik duidelijk wat er binnen verschillende onderbouw- en bovenbouwmethodes aan sociolinguïstische onderwerpen wordt aangeboden. Dit vergelijk ik in het volgende hoofdstuk met een enquête waarin aan 52 respondenten o.a. is gevraagd of zij sociolinguïstische lessen geven en zo ja, hoe ze deze lessen vormgeven en wat hun attitude is tegenover sociolinguïstiek in het onderwijs. Aan de hand van deze enquête kan de attitude van docenten in kaart worden gebracht. Vervolgens geef ik enkele aanbevelingen op diverse niveaus: op curriculair niveau, op methodeniveau en op lesniveau. Ik sluit af met een conclusie en een discussie.

2. Sociolinguïstiek

In dit hoofdstuk geef ik een beknopt overzicht van de geschiedenis van de sociolinguïstiek, geef ik aan welke thema's binnen de sociolinguïstiek behandeld worden en wat het nut en de relevantie hiervan kan zijn voor het schoolvak Nederlands.

2.1 Geschiedenis van de sociolinguïstiek

Binnen de taalkundige disciplines is de sociolinguïstiek een relatief jong vakgebied. Het beginpunt van de sociolinguïstiek wordt door velen gelegd in een onderzoek dat William Labov in het begin van de jaren '60 van de 20ste eeuw heeft gedaan op Martha's Vineyard, een eiland voor de oostkust van Amerika (Boves & Gerritsen, 1995, p. 17). Labov ontdekte een verschil in de uitspraak van diftongen tussen de eilandbewoners. Deze verschillen in uitspraak bleek samen te hangen met de houding van de eilandbewoners richting de toeristen van het Amerikaanse vasteland die in de zomer op Martha's Vineyard vakantie kwamen houden. De uitspraak van de diftongen week meer af van de Standaard-Amerikaanse uitspraak naar gelang de eilandbewoners een grotere hekel kregen aan deze toeristen. Het feit dat er sociale verschillen in taalgebruik zijn, was echter voor de opkomst van de sociolinguïstiek al bekend. Zo maakt Vondel in zijn bekende toneelstuk *Den Spaanschen Brabander* al duidelijk dat hij het vanzelfsprekend vindt dat niet alle talen op eenzelfde lijn staan:

'De Brabantsche Tale heb ick tot geen ander eyndt hier ingehevoegdht als een haare arme hovaardij an te wijzen, dat sy also wel haar lebbichen heeft als de botte Hollanders' (Boves & Gerritsen, 1995, p. 66).

Voor het onderzoek van Labov zijn er verschillende stromingen geweest die van invloed zijn geweest op de sociolinguïstiek zoals die nu is. Hierbij valt dan te denken aan de Junggramtiker, van wie de belangstelling ook vooral uitging naar de spreektaal in plaats van de geschreven taal. De Saussure maakte een onderscheid tussen *langue* en *parole*. De *parole* kan veranderen afhankelijk van de situatie (Boves & Gerritsen, 1995, p. 73). Deze stromingen hebben als het ware de weg vrijgemaakt voor het onderzoek van Labov.

Ook het werk van Chomsky heeft ervoor gezorgd dat de sociolinguïstiek een impuls heeft gekregen. Binnen de systeem-linguïstiek van Chomsky was weinig aandacht voor variëteiten in taal, maar werd er juist gezocht naar het overkoepelende tussen talen (Van Poecke, 1991, p. 101). Binnen de sociolinguïstiek is er juist wel duidelijk aandacht voor verschillen tussen taalvariëteiten.

2.2 Thema's binnen de sociolinguïstiek

De geschiedenis van de sociolinguïstiek maakt al veel duidelijk over de inhoud van het vakgebied. In deze paragraaf wordt duidelijk met welke thema's de sociolinguïstiek zich bezighoudt.

Binnen de tak van onderzoek die zich bezighoudt met de relatie tussen taal en maatschappij wordt geprobeerd een relatie te leggen tussen aan de ene kant een uiting van een taalgebruiker en aan de andere kant de sociale betekenis die deze taaluiting heeft. Taal en taalgebruik worden dus bestudeerd in de context van maatschappij en cultuur (Boves & Gerritsen, 1995 p. 17). Dit soort onderzoek wordt wel gekarakteriseerd als de wetenschappelijke studie naar de relatie tussen taal en maatschappij (Van Herk, 2012, p. 2) (Holmes & Wilson, 2017, p. 1). Taal wordt gezien als een vorm van sociaal gedrag (Boves & Gerritsen, 1995, p. 17). Taal wordt dus niet enkel gezien als een neutraal middel om een bepaalde boodschap door te geven, maar men gaat uit van de premisse dat aan de

hand van het taalgebruik van een spreker verschillende dingen afgeleid kunnen worden, zoals status, gender enz. (Holmes & Wilson, 2017, p. 2).

Taal wordt gebruikt in veel verschillende domeinen en met veel verschillende bedoelingen. Bij verschillende domeinen valt te denken aan formele domeinen, maar ook informele domeinen, te denken valt verder aan gesprekken tussen leidinggevend en werknemers, tussen mannen en vrouwen, artsen en patiënten, vriendinnen onderling enzovoorts. Taal wordt ook gebruikt met veel verschillende bedoelingen. Te denken valt aan het vragen van informatie aan anderen, het geven van een instructie, het uitdrukken van een bepaalde gemoedsgesteldheid enzovoorts. De sociolinguïstiek is geïnteresseerd in al deze gebruiksmogelijkheden van taal in het dagelijks leven. Het taalgebruik dat door sociolinguïsten wordt bestudeerd is dan ook bij voorkeur het *dagelijks* taalgebruik (Wardhaugh & Fuller, 2015, p. 1).

Binnen de tak van wetenschap waarin onderzoek gedaan wordt naar de relatie tussen taal en samenleving kan er onderscheid gemaakt worden tussen enerzijds de sociolinguïstiek en anderzijds de taalsociologie (Wardhaugh & Fuller, 2015, p. 13). Zowel de sociolinguïstiek als de taalsociologie hebben aandacht voor taal en samenleving, maar de precieze focus en het precieze doel verschilt. Belangrijke vertegenwoordiger van de taalsociologie is Fishman. Het doel van de taalsociologie is om te onderzoeken hoe sociale structuren beter begrepen kunnen worden door middel van de studie van taal. Binnen de taalsociologie wordt er dus gekeken naar de manier waarop linguïstische uitingen kunnen dienen om sociale situatie te karakteriseren (Wardhaugh & Fuller, 2015, p. 13). Labov karakteriseert taalsociologie als volgt:

'It deals with large-scale social factors, and their mutual interaction with languages and dialects. There are many open questions, and many practical problems associated with the decay and assimilation of minority languages, the development of stable bilingualism, the standardization of languages and the planning of language development in newly emerging nations. The linguistic input for such studies is primarily that a given person or group uses language X in a social context or domain Y.' (Labov, 1970, p. 30)

Labov is een belangrijk vertegenwoordiger van de stroming van de sociolinguïsten. Zijn doel en het doel van sociolinguïsten verschilt van dat van taalsociologen. Het doel van sociolinguïstisch onderzoek is het krijgen van een beter begrip van de taalstructuur en de manier waarop taal functioneert in communicatie (Wardhaugh & Fuller, 2015, p. 13). Hudson (1996, p. 4) geeft aan dat de sociolinguïstiek zich bezighoudt met de studie van taal in relatie tot de samenleving en dat de taalsociologie zich bezighoudt met de studie van de samenleving in relatie tot taal. Binnen de sociolinguïstiek is de samenleving dus een middel om taal te begrijpen en binnen de taalsociologie is taal een middel om de samenleving te begrijpen (Wardhaugh & Fuller (2015, p. 13).

Wardhaugh & Fuller (2015, p. 14) geven verschillende voorbeelden van taalsociologisch onderzoek. Ze noemen onderzoek naar tweetaligheid, code-switching, diglossie en sommige praktische onderzoeken, zoals naar verschillende aspecten van onderwijs en taalgedrag in klaslokalen.

Over het algemeen kan worden gezegd dat sociolinguïsten op zoek gaan naar de redenen waarom mensen in verschillende contexten ook verschillend spreken (Holmes & Wilson, 2017, p. 1). Sociolinguïsten proberen individuele data zo te analyseren dat het mogelijk wordt om iets te zeggen over de manier waarop taal functioneert in een bepaalde maatschappij of groep binnen een maatschappij. Aan de hand van een talig verschijnsel kan er dan een generaliserende conclusie

worden getrokken over een bepaalde groep. Aan de andere kant onderzoekt de sociolinguïst ook hoe deze generalisaties op hun beurt weer invloed hebben in de manier waarop we taal gebruiken (Wardhaug & Fuller, 2015, p. 2). Binnen de sociolinguïstiek is men dus niet zozeer geïnteresseerd in enkel feiten over verschillende soorten taalgebruik, maar gaat het juist om de manier waarop sociale normen verweven zijn met het daadwerkelijke taalgebruik.

Er is door de loop van de jaren heen veel discussie geweest over welke thema's binnen de sociolinguïstiek behandeld zouden moeten worden. In deze scriptie beperk ik mij tot de sociale variabelen die in de traditie van Labov belangrijk zijn gebleken in allerlei talen over de hele wereld. Binnen deze scriptie ligt de nadruk op de sociolinguïstiek, de stroming van de taalsociologie en de onderwerpen die hierbinnen behandeld worden, laat ik dus verder links liggen. De onderwerpen binnen de sociolinguïstiek die ik wel meeneem, zijn de volgende onderwerpen: *sociaal-economische positie en opleidingsniveau (sociale klasse/status)*, *woonplaats/regio (dialect, regiolect, sociolect)*, *gender, etniciteit en identiteit*. Thema's als *conversatie-analyse* e.d. neem ik niet mee in deze scriptie, omdat er veel discussie is of deze thema's überhaupt wel of niet tot de sociolinguïstiek gerekend zouden moeten worden.

2.3 Relevantie voor het schoolvak Nederlands

De vraag die eerst beantwoord moet worden, is op welke manier sociolinguïstiek nuttig kan zijn voor het schoolvak Nederlands. In deze paragraaf noem ik enkele redenen die laten zien waarom een toevoeging van het onderdeel sociolinguïstiek nuttig is en een toegevoegde waarde heeft voor het schoolvak Nederlands. Ik put hiervoor uit verschillende bronnen.

Hans Bennis (1994, p. 742) draagt allereerst aan dat taalkunde -en dan in het bijzonder sociolinguïstiek- een middel kan zijn om leerlingen inzicht in de samenleving te laten verkrijgen. Hij zegt hierover het volgende:

'Zij (onderwijsdeskundigen) willen taalkundige inzichten gebruiken om leerlingen bewust te maken van taalgebruikssituaties, zoals het verschil tussen formeel en informeel taalgebruik, het verschil tussen dialect en standaardtaal en de rol van taal in verschillende maatschappelijke situaties.'

Centraal staat hier dus een aspect van bewustwording.

Het tweede argument dat Bennis aandraagt, heeft ermee te maken dat taal mensen onderscheidt van dieren. Het vermogen op een inhoudsvolle manier te communiceren door gebruik te maken van taal is dus een unieke menselijke eigenschap. Bennis stelt dat het onderwijs pretendeert enig inzicht in de mens te bieden en voor hem is het daarom dan ook logisch dat er enige aandacht geschonken zou moeten worden aan datgene wat de mens uniek maakt, namelijk taal en dan in het bijzonder de cognitieve effecten daarvan (Bennis, 1994, p. 727).

Een derde argument dat Bennis (1994, p. 727-728) aandraagt is dat mensen genuanceerder kunnen kijken naar verschillende talen en de verschillen tussen talen. Hij zegt hierover het volgende:

'Uitspraken als: het Chinees is moeilijker dan het Nederlands, want je schrijft het met karakters; Italiaans is een mooiere taal dan het Nederlands; X is slecht in grammatica, want hij zegt: 'hij heb'; Esperanto is makkelijker te leren dan Nederlands; Engels is beter geschikt voor de wetenschap dan Nederlands enz., zijn vanuit een taalkundig oogpunt gezien onzinnig. Als wij het taalbewustzijn en taalbegrip van moedertaalsprekers van belang achten, dan is

het noodzakelijk om in het onderwijs aandacht te besteden aan het wegnemen van dit soort vooroordelen, die het gevolg zijn van oppervlakkige observatie. We zorgen er tenslotte ook voor dat leerlingen weten dat de aarde niet plat, maar rond is en dat een walvis geen vis, maar een zoogdier is.'

Oordeelsvorming zonder begrip van zaken kan met meer kennis van sociolinguïstiek dus tegengegaan worden. Het wegnemen van oordelen en vooroordelen is in deze tijd waarin ongelijkheid zich soms duidelijk manifesteert. Bucholtz, Casillas & Sook Lee (2016, p. 25) onderschrijven dit en geven aan dat er vandaag de dag veel kritische perspectieven zijn op het gebied van ras, etniciteit, gender en seksualiteit, kapitalisme en sociale klasse en andere structuren van ongelijkheid. Onderwijs op dit gebied kan helpen oordeelsvorming tegen te gaan.

Een heel specifiek nut van sociolinguïstiek ligt op het maatschappelijke en politieke vlak. Bennis (1994, p. 278) geeft aan dat taal beschouwd wordt als een invloedrijk politiek en sociaal instrument. Hij zegt hierover het volgende:

'Zodra Servië en Kroatië elkaar de oorlog verklaarden, werd het Servo-Kroatisch opgeheven en vervangen door het Servisch en het Kroatisch. De plaatselijke dialecten werden gepromoveerd tot taal opdat de strijdende groepen zich konden identificeren met een eigen taal. Ook in andere landen treffen we vergelijkbare situaties aan. De Vlamingen hoeven maar in zuidwaartse richting te kijken om zich het maatschappelijk belang van taal te realiseren. Inzicht in de factoren die hierbij een rol spelen, is nodig om een juiste houding te kunnen innemen ten aanzien van dergelijke politieke kwesties. Dit pleit voor opname in het onderwijs van onderwerpen als taalverandering, taalvariatie, de relatie tussen taal en nationalisme, taalverschillen tussen sociale lagen of tussen mannen en vrouwen en de problematiek van de allochtonen.'

Kennis over talige mechanismen kan dus ook zorgen voor een stukje relativering.

Een volgend argument voor sociolinguïstiek in het onderwijs heeft te maken met een betere aansluiting op een eventuele vervolgstudie binnen het vakgebied van de Neerlandistiek of de Taalwetenschap. Binnen deze disciplines is de taalkunde en de sociolinguïstiek een aanzienlijke onderdeel. Schultink (1969, p. 44) zegt dat het kennismaken met taalkundig onderwerpen te beschouwen is als een voorbereiding op de academische denktrant. Dit zorgt ervoor dat leerlingen een afgewogen keuze kunnen maken voor een vervolgstudie met het vakgebied taalkunde. Bennis noemt dit de propedeutische waarde (Bennis, 1993, p. 50).

Een laatste argument heeft te maken met de attitude richting het schoolvak Nederlands. Het Manifest Nederlands op school geeft aan dat leerlingen het vak vaak saai en moeilijk vinden (Neijt, Witte, Coppen, Mantingh & Oosterholt, 2016). Uit het onderzoek van Hendrix (1997) bleek echter dat de behandeling van sociolinguïstische stof over onder andere taalverwerving en taalvariatie in de bovenbouw van het vwo een positief effect had op zowel de leerresultaten als de attitude van de leerling ten opzichte van het schoolvak Nederlands.

De argumenten voor de invoering van een onderdeel sociolinguïstiek binnen het schoolvak Nederlands kunnen samengevat worden met de volgende woorden: bewustwording, inzicht in de mens, relativering, voorkomen van (voor)oordeelsvorming, propedeutische waarde en positieve effecten op zowel de leerresultaten als op de attitude van de leerlingen richting het schoolvak Nederlands.

3. Taalkunde en sociolinguïstiek en het schoolvak Nederlands

In dit hoofdstuk beschrijf ik enkele ontwikkelingen op het gebied van het schoolvak Nederlands en de wetenschappelijk onderzoekstak van de Taalkunde, ik zoom voornamelijk in op de ontwikkelingen rondom sociolinguïstiek in het voortgezet onderwijs. Allereerst zal ik in paragraaf 1 de historische ontwikkeling van het schoolvak Nederlands weergegeven, in paragraaf 2 zal ik de kerndoelen behandelen, in paragraaf 3 de referentieniveaus en in paragraaf 4 het examenprogramma Nederland Tweede Fase.

3.1 Geschiedenis van de taalkunde en sociolinguïstiek in het schoolvak Nederlands

Vanaf 1963 is het schoolvak Nederlands een apart vak. Dit is te lezen in de Wet op het Voortgezet Onderwijs.¹ Op diverse momenten in de geschiedenis van het schoolvak Nederlands is er aandacht geweest voor het invoeren van meer taalkunde in de lessen Nederlands. Ik ga de belangrijkste initiatieven in deze periode langs.

In 1969 schreef de taalkundige Schultink het artikel 'Taalwetenschap en school', waarin hij ervoor pleitte om meer aandacht en een grotere plaats te geven voor taalkunde in het schoolvak Nederlands (Hulshof & Coppen, 2011, p. 26).

Over de specifieke plaats van de sociolinguïstiek in het vormgeven van meer taalkundig onderwijs is niet veel duidelijk. In de jaren 1970-1990 werd er door didactici vooral gezocht naar alternatieven voor het grammaticaonderwijs en men was van mening dat de socio- en pragmalinguïstiek daaraan zouden kunnen bijdragen.

Een jaar later houdt de Algemene Vereniging voor Taalwetenschap in Amsterdam een bijeenkomst. Tijdens het middagedeelte is er tijd vrijgemaakt voor een forumdiscussie over het onderwerp Taalwetenschap en Taalonderwijs onder leiding van Schultink. In 1978 verschijnt er een rapport van de Adviescommissie voor de leerplanontwikkeling Moedertaalonderwijs waarin geadviseerd wordt het grammaticaonderwijs te schrappen en daarvoor in de plaats een meer functionele vorm van taalbeschouwing aan te bieden.

Hulshof & Coppen (2011, p. 27) geven vervolgens aan dat in de jaren '80 de theorie en de praktijk verder uit elkaar gaan lopen. Er wordt nagedacht over de vraag hoe het taalbeschouwingsonderwijs verder uitgebouwd kan worden, maar in de klas is daar weinig van terug te zien. De moeilijkheid is in een rapport van Van Gelderen (1988) kernachtig samengevat, namelijk dat het onderwerp 'taalbeschouwingsonderwijs' niet goed gedefinieerd is, waardoor er veel verwarring bestaat over wat taalbeschouwingsonderwijs eigenlijk is.

In 1990 voeren De Glopper & Van Schooten een behoeftenonderzoek uit (Bonset & Hoogeveen, 2010, p. 17). Dit behoeftenonderzoek is uitgevoerd met het oog op de herziening van de examenprogramma's voor de havo en het vwo. De respondenten waren oud-leerlingen, docenten en ontwikkelde Nederlanders². Er werden verschillende gebieden bevraagd, o.a. fonetiek, fonologie, morfologie, zinsbouw/zinsgrammatica, tekstbouw/tekstgrammatica, historische taalkunde, semantiek, taal filosofie, sociolinguïstiek, psycholinguïstiek, taalhandelingstheorie, gesprekstechnieken, spellingregels, interpunctieregels, regels voor tekstindeling en tekstconventies. Voor elk van deze deelgebieden werd aan de respondenten gevraagd hoeveel kennis hij/zij over dit onderdeel bezat of zou willen bezitten. Sociolinguïstiek kwam niet voor in de top 5, ook niet in de

¹ <http://wetten.overheid.nl/BWBR0002399/2017-08-01>

² Er is niet verder gespecificeerd welke personen of groepen onder 'ontwikkelde Nederlanders' vallen.

laagste 5, maar hing in het midden. Vervolgens is door De Gloppe & Van Schooten een kleinschaliger onderzoek uitgevoerd met twee panels. Deze panels waren tegen de opname van fonetiek, fonologie, morfologie, historische taalkunde, taal filosofie, sociolinguïstiek en psycholinguïstiek in het examenprogramma. Dit onderzoek is herhaald met een grotere groep respondenten en ook deze respondenten gaven aan dat ze de hierboven genoemde categorieën, aangevuld met de taalhandelingstheorie, niet opgenomen wilden zien worden in het examenprogramma. Sociolinguïstiek kwam er in dit onderzoek dus bekaaid vanaf.

Een doorbraak voor het taalkundeonderwijs kwam in mei 1991, in deze maand verscheen namelijk het themanummer van het Levende Talen Magazine 'Taalkunde in het voortgezet onderwijs'. Aan dit nummer droegen verschillende taalkundigen en didactici bij. Eveneens in 1991 publiceerde de Commissie Vernieuwing Eindexamens Nederlands (CVEN) een rapport waarin geadviseerd wordt om taalkunde experimenteel in het examenprogramma vwo op te nemen. In het rapport wordt er onderscheid gemaakt tussen taalsysteem en taalgebruik (Hendrix & Hulshof, 1993, p. 211). Binnen het begrip taalsysteem vallen de volgende begrippen:

- Klanken en letters;
- Woorden;
- Zinnen;
- Teksten.

Het begrip taalgebruik wordt onderverdeeld in twee categorieën. Allereerst is er sprake van de categorie *taalgebruik en individu*. Hierbinnen vallen de volgende begrippen:

- Taalverwerving;
- Taal en denken;
- Taalstoornissen.

Als tweede is er de categorie *taalgebruik en samenleving*. Hierbinnen vallen:

- Taalvariatie;
- Taal en politiek;
- Taal en techniek.

Sociolinguïstische onderwerpen zouden binnen de categorie 'taalvariatie' vallen. Samenvattend stelt het CVEN dat het onderdeel taalkunde minder vrijblijvend zou moeten worden. Het CVEN formuleert dan ook de volgende eindterm:

'In het schoolonderzoek krijgen de kandidaten één of meer niet behandelde teksten over taalkundige onderwerpen voorgelegd die inhoudelijk aansluiten bij de reeds in de lessen besproken teksten. Aan de hand van vragen en opdrachten bij het nieuw voorgelegde tekstmateriaal en gebruik makend van de kennis die is opgedaan uit de eerder bestudeerde teksten, moeten kandidaten er blij van geven dat zij verantwoorde uitspraken kunnen doen over de besproken taalverschijnselen en taalkwesties.' (Hulshof & Hendrix, 1993, p. 212).

Het CVEN specificeert en concretiseert dit vervolgens nader:

'Met het onderdeel taalkunde wordt bedoeld op het vermogen van kandidaten taalkundig verantwoorden uitspraken te doen over een aantal taalverschijnselen en taalkwesties van algemeen belang. Nader omschreven gaat het om:

1. Het kunnen onderkennen en eventueel benoemen van enige belangrijke eigenschappen van taal(gebruik);

2. *Het kunnen geven van een oordeel over enige taalkwesties die maatschappelijk van belang zijn;*
3. *Het beschikken over voldoende kennis van het taalsysteem en het taalgebruik om de taken die bij 1 en 2 genoemd zijn te kunnen uitvoeren (Hulshof & Hendrix, 1993, p. 213).'*

In dit voorstel van de CVEN wordt dus expliciet aandacht geschonken aan sociolinguïstische onderwerpen. Het CVEN geeft namelijk nog een nadere toelichting en daarin wordt o.a. het volgende gezegd:

(...) kandidaten zijn in staat (...) uitspreken te doen over het gebruik van taal door het individu en het gebruik van taal in de samenleving (Hulshof & Hendrix, 1993, p. 213).

Hoewel de adviezen uit het rapport niet structureel en op grote schaal worden ingevoerd, heeft het rapport van de CVEN echter wel gezorgd voor een stukje bewustwording. In de lesboeken Nederlands wordt hier en daar aandacht besteed aan taalkundige onderwerpen onder het kopje 'taalbeschouwing'. Binnen de opgesteld kerndoelen uit 1992 zien we ook dat er wat aandacht komt voor sociolinguïstiek. Dit komt vooral naar voren in de kerndoelen 13 en 14 uit 1992. Het is daarom opmerkelijk dat er in het nieuwe examenprogramma dat in 1998 gepresenteerd werd geen eindterm was opgenomen voor het onderdeel taalkunde.

In 2003 overhandigt de Landelijke Vereniging van Neerlandici (LVN) een petitie aan de minister van onderwijs waarin gevraagd wordt meer aandacht te schenken aan de inhoudelijke kant van het schoolvak Nederlands. De petitie heeft resultaat, want in 2004 wordt taalkunde als facultatief onderdeel van het schoolexamen Nederlands toegestaan. Ook verschijnen er twee taalkundige methodes voor het voortgezet onderwijs: 'Modulen taalkunde voor de tweede fase' van De Gloppe & Herder in 2005 en 'Taalkunde voor de tweede fase van het vwo' van Hulshof e.a. in 2006.

Het verschijnen van het rapport 'Over de drempels met taal' van de Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen van het SLO in opdracht van bewindslieden van ministerie van OCW uit 2008 geeft echter redenen om aan te nemen dat het onderdeel taalkunde toch nog niet zo breed geaccepteerd is dan gedacht werd. In dit rapport wordt namelijk bij het onderdeel Taalbeschouwing alleen aandacht geschonken aan grammatica. Er is geen wetenschappelijke reflectie op het onderzoeksgebied van de taalkunde. Er is wettelijke toestemming voor het invoeren van taalkunde in de bovenbouw, maar dit is tot op de dag van vandaag nog niet ingevuld met een concrete leerlijn.

In de volgende paragrafen ga ik in op de plaats van sociolinguïstiek in de kerndoelen en de referentieniveaus.

3.2 Kerndoelen

Er is een verschil tussen aan de ene kant de kerndoelen en aan de andere kant de referentieniveaus. Over de kerndoelen in het algemeen en die voor Nederlands in het bijzonder zegt de Taakgroep Vernieuwde Basisvorming³:

³ De Taakgroep Vernieuwde Basisvorming was op 9 oktober 2002 ingesteld en had als doel om in samenwerking met scholen en leraren een nieuw kerncurriculum te formuleren, waarbinnen scholen meer ruimte werd gegeven voor onderwijs op maat en voor schoolprofilering.

'De kerndoelen vormen een kader voor het nader definiëren van kwaliteit op schoolniveau. Ze geven geen specifiek niveau aan en laten de didactische invulling grotendeels open. (...) De tien kerndoelen voor het vakgebied Nederland zijn vooral gericht op de communicatieve functie van de Nederlandse taal en kennen een belangrijke plaats toe aan strategische vaardigheden. Culturele en literaire aspecten hebben een meer bescheiden plek gekregen, in de kerndoelen 2 en 8. Daarmee is niet aangegeven dat ze niet de moeite waard zijn. Het kerndeel moet die doelen omvatten die voor alle leerlingen cruciaal zijn. Naar het oordeel van de Taakgroep betreft dat in de eerste plaats de communicatieve functie (Bonset, De Boer & Ekens, 2015, p. 17).

Een kerndoel is dus relatief globaal. Er zijn drie versies geweest van de kerndoelen voor het schoolvak Nederlands. De eerste kerndoelen zijn uit 1992, er waren toen 20 kerndoelen geformuleerd. De tweede versie dateert uit 1998, er waren toen 32 kerndoelen geformuleerd. De meest recente versie dateert uit 2004 en bestaat uit 10 kerndoelen (Bonset, De Boer & Ekens, 2015, p. 19). Deze kerndoelen zijn in de loop van de tijd niet alleen veranderd in aantal, maar ook in inhoud. Ook het kerndoel waarbinnen sociolinguïstiek viel, is aangepast. Het domein Taal en cultuur is namelijk uit de kerndoelen verdwenen. Binnen dit domein werd er aandacht besteed aan taalvariatie en massamedia. Taalvariatie is een onderwerp dat ook binnen de sociolinguïstiek een belangrijke plaats inneemt.

In de nieuwste versie, de versie van 2004 is er bij elk kerndoel een karakteristiek gevoegd. De Taakgroep Vernieuwing Basisvorming omschrijft een karakteristiek als volgt:

'Ze duiden het perspectief aan waarin de kerndoelen moeten worden geplaatst. Ze geven het belang en de ken aan van het vak- of leergebied, ze beschrijven in algemene termen de inhoud van het vak- of leergebied en de relatie met het basisonderwijs, ze gaan in op de bijdrage van ICT en op het belang en de kenmerken van contexten, en ze wijzen op de samenhang met andere vak- en leergebieden (Bonset, De Boer & Ekens, 2015, p. 17).

In de kerndoelen van 2004 wordt er geen expliciete aandacht geschonken aan sociolinguïstische thema's. Omdat de kerndoelen redelijk globaal zijn geformuleerd is het echter wel mogelijk om sociolinguïstische onderwerpen bij verschillende kerndoelen onder te brengen.

Het tweede kerndoel luidt als volgt: *'De leerling leert zich te houden aan conventies (spelling, grammaticaal correcte zinnen, woordgebruik) en leert het belang van die conventies te zien.'* Het houden aan conventies zou onder te brengen zijn binnen het thema sociolinguïstiek. Binnen de sociolinguïstiek wordt namelijk geprobeerd om te laten zien dat deze conventies ook weer doelgroep- en situatieafhankelijk zijn en dat de ene conventie niet per se beter of slechter is dan de andere.

Ook binnen het tiende kerndoel is er ruimte voor sociolinguïstische thema's. *'De leerling leert te reflecteren op de manier waarop hij zijn taalactiviteiten uitvoert en leert, op grond daarvan en van reacties van anderen, conclusies te trekken voor het uitvoeren van nieuwe taalactiviteiten'*. Binnen dit kerndoel is dus ruimte voor reflectie op het uitvoeren van taalactiviteiten. Om welke taalactiviteiten dit gaat is gespecificeerd in kerndoel 9: *'De leerlingen leert taalactiviteiten (spreken, luisteren, schrijven en lezen) planmatig voor te bereiden en uit te voeren.'* Het gaat hier dus vooral om de vaardigheden waarop de leerling reflecteert. Bij het onderdeel spreken kan er bijvoorbeeld

gereflecteerd worden op het gebruik van dialect en binnen welk register dit valt. Toch is dit tiende kerndoel niet specifiek gericht op sociolinguïstiek en is het er maar zijdelings bij te betrekken.

In de kerndoelen van 1992 zien we dat er een apart onderdeel 'kennis over taal en taalverschijnselen' aanwezig is. Dit onderdeel bestaat uit 6 kerndoelen, waarvan er twee expliciet over sociolinguïstische onderwerpen gaan, namelijk de kerndoelen 13 en 14.

Kerndoel 13: De leerlingen kunnen onderscheid maken tussen meer en minder formele taalgebruikssituaties en weten welk taalgebruik in deze situaties gehanteerd wordt.

Kerndoel 14: De leerlingen kennen het onderscheid tussen dialecten, groepstalen en standaardtalen. Zij hebben inzicht in de achtergronden van verschillen in gesproken taal, het ontstaan van talen en het in stand blijven en veranderen ervan.

In de kerndoelen van 1998 wordt er eveneens aandacht geschonken aan sociolinguïstische onderwerpen, namelijk in kerndoel 31.

Kerndoel 31: De leerlingen hebben enig inzicht in variatie en veranderingen in taal naar tijd en plaats. Daarbij komen de volgende aspecten aan de orde:

- *Het onderscheid tussen dialecten, groepstalen, talen van allochtonen en andere minderheden;*
- *De Nederlandse taal als standaardtaal;*
- *Achtergronden van verschillen in gesproken taal;*
- *Het ontstaan van talen en het in stand blijven en veranderen ervan.*

Samenvattend kan dus gezegd worden dat de kerndoelen van 2004 algemener zijn geformuleerd en dat daarin de expliciete aandacht voor sociolinguïstische thema's ontbreekt, hoewel er binnen enkele kerndoelen wel ruimte is voor sociolinguïstische onderwerpen.

3.3 Referentieniveaus

Referentieniveaus zijn van een andere orde dan kerndoelen. Sinds 2010 vormt het Referentiekader voor Taal en Rekenen de basis voor het taal- en rekenonderwijs, zowel in het primair onderwijs als in het voortgezet onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2012, p.11). Het doel van de overheid met het opstellen van de referentieniveaus was om de doorstroming tussen onderwijssectoren te bevorderen (Bonset, De Boer & Ekens, 2015, p. 21). De referentieniveaus moeten dus opgevat worden als een stap-voor-stap houvast:

'De referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen moeten worden beschouwd als richtlijnen die de overheid heeft opgesteld voor het te bereiken niveau van het taal- en rekenonderwijs in de verschillende onderwijssoorten. De referentieniveaus zijn ontwikkeld om de prestaties van leerlingen op het gebied van taal en rekenen te verbeteren. Ze omschrijven wat leerlingen moeten kennen en kunnen op bepaalde momenten in hun schoolloopbaan. Daardoor wordt het voor het onderwijs gemakkelijker om leerlingen stap voor stap verder te brengen in de beheersing van de basisvaardigheden taal en rekenen. Alle richtlijnen samen vormen het 'Referentiekader voor Taal en Rekenen'. Dit referentiekader vormt sinds 1 augustus 2010 de basis voor het taal- en rekenonderwijs, ook voor het voortgezet onderwijs' (Inspectie van het Onderwijs, 2012, p. 11)

De referentieniveaus zijn opgedeeld in verschillende domeinen:

- Domein 1: Mondelinge taalvaardigheid

- Domein 2: Leesvaardigheid
- Domein 3: Schrijven
- Domein 4: Begrippenlijst en Taalverzorging

Binnen de referentiekaders wordt er binnen het domein Mondelinge Taalvaardigheid – Gesprekken binnen het subdomein *afstemming op de gesprekspartner(s)* aandacht geschonken aan taalvariatie.

Niveau 2F: Kan het spreekdoel van anderen herkennen en reacties schatten. Kan het verschil tussen formele en informele situaties hanteren. Maakt de juiste keuze voor het register en het al dan niet hanteren van taalvariatie (dialect, jongerentaal).

Niveau 3F: Kiest in informele en formele situaties zonder moeite de juiste taalvariant. Reageert adequaat op de uitingen van de gesprekspartners en vraagt zo nodig naar meer informatie of naar de bedoeling. Reageert adequaat op non-verbale signalen.

Ook wordt er binnen het domein Mondelinge Taalvaardigheid – Spreken binnen het subdomein *kenmerken van de taakuitvoering - afstemming op publiek* aandacht geschonken aan taalvariatie:

Niveau 2F: Kan het verschil tussen formele en informele situaties hanteren. Maakt de juiste keuze voor het register en het al dan niet hanteren van taalvariatie (dialect, jongerentaal). Kan de luisteraars boeien door middel van concrete voorbeelden en ervaringen.

Niveau 3F: Kiest in formele en informele situaties zonder moeite de juiste taalvariant. Kan spontaan afwijken van een voorbereide tekst en ingaan op belangwekkende punten die vanuit het publiek worden aangedragen.

Binnen de domeinen Leesvaardigheid en Schrijven wordt geen aandacht geschonken aan sociolinguïstische onderwerpen. Binnen het 4^e domein Begrippenlijst en Taalverzorging is er wel expliciete aandacht voor sociolinguïstische thema's. De begrippenlijst heeft tot doel om het gesprek over taal en taalverschijnselen binnen en buiten het onderwijs te stimuleren (Meijerink, Letschert, Rijlaarsdam, Van den Bergh & Van Streun, 2009, p. 17):

'Het gaat erom dat docenten (en leerlingen) bepaalde verschijnselen kunnen benoemen in contextrijke taalsituaties. Dat wil zeggen dat docenten deze termen moeten kunnen gebruiken in hun onderwijs in de vaardigheidsdomeinen.'

Binnen het onderdeel *stilistiek en semantiek* komen de volgende begrippen aan de orde: *symbool, synoniem, context, letterlijk, figuurlijk, uitdrukking, spreekwoord, gezegde, moedertaal, tweede taal, vreemde taal, standaardtaal, dialect, meertalig, formeel en informeel taalgebruik en leenwoord.*

3.4 Examenprogramma Nederlandse Tweede Fase

De kerndoelen zijn enkel geformuleerd voor de onderbouw. Voor de bovenbouw hebben leraren houvast aan het examenprogramma en de syllabus Nederlands. In het examenprogramma is geen expliciete aandacht voor sociolinguïstische onderwerpen. In de syllabus Nederlands 2018 wordt eveneens geen expliciete aandacht gegeven aan sociolinguïstische onderwerpen. Hooguit kan gezegd worden dat binnen domein F: oriëntatie op studie en beroep aandacht geschonken kan worden aan taalkunde onderwerpen, als voorbereiding op een talige studie.

Samenvattend kan er dus gesteld worden dat in de referentieniveaus wel aandacht wordt geschonken aan sociolinguïstische thema's, maar dat deze thema's nog steeds een marginale rol spelen en vooral dienen om het communicatief taalonderwijs te ondersteunen.

4. Methodevergelijking

Om te kunnen bepalen welk sociolinguïstisch materiaal voorhanden is voor docenten uit het voortgezet onderwijs heb ik allereerst vier verschillende onderbouwmethodes, namelijk Nieuw Nederlands, Talent, TaalpuntNL en Bruuttaal! geanalyseerd op het voorkomen van sociolinguïstische onderwerpen. Vervolgens heb ik vijf bovenbouwmethodes, namelijk Nieuw Nederlands, Talent, Nieuw Topniveau en Kiliaan eveneens doorgenomen. Ook heb ik drie losse modules met taalkundig onderwijs aan een nader onderzoek ontworpen, namelijk Tweede Fase op Niveau Katern Taalbeschouwing, Modulen Taalkunde voor de Tweede Fase van het Voortgezet Onderwijs en Taalkunde voor de Tweede Fase. Van elke methode/module geef ik aan hoe deze is opgebouwd, wat de inhoud daarvan is en ik geef bij de onderbouwmethodes aan hoe het onderwerp dialect wordt behandeld, dit onderwerp komt namelijk terug in bijna elke onderbouwmethode, behalve bij de methode Bruuttaal⁴. Van elke bovenbouwmethode geef ik aan hoe het onderwerp taalvariatie behandeld wordt. Dit onderwerp komt namelijk in elke methode, waarbinnen taalkundige onderwerpen behandeld worden, naar voren. Voor een volledig en schematisch overzicht verwijs ik u naar bijlage 1.

4.1. Onderbouwmethode

4.1.1 Nieuw Nederlands

4.1.1.1 Opbouw

In het lesboek Nieuw Nederlands bestaat elk hoofdstuk uit 13 verschillende onderdelen. Het boek heeft 6 hoofdstukken, deze hoofdstukken hebben allemaal thema's die aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen, zoals *vrienden*, *nieuws*, *school*, *vrij*, *reclame* en *uit* (1 vwo). Een van de 13 verschillende onderdelen heet *kijk op taal*.

De methode Nieuw Nederlands heeft ook een ster-editie, een oudere editie van het schoolboek. De opbouw van deze ster-editie is anders dan die van de meest recente opbouw. De ster-editie kent maar zeven thema's binnen elk hoofdstuk. Sociolinguïstische onderwerpen vallen daar binnen het thema *taal*. Dit thema is echter redelijk breed, ook woordenschat, uitdrukkingen, het woordenboek e.d. komt hierin naar voren.

De behandeling van sociolinguïstische onderwerpen in de meest recente editie gaat altijd op dezelfde manier. Eerste is er een introductieopdracht, de leerlingen hebben geen uitleg nodig om deze opdracht te maken. Vervolgens is er een blok met informatie over het betreffende onderwerpen, waarna de leerlingen zelfstandig of in groepjes enkele verwerkingsopdrachten moeten maken. In de ster-editie is deze opbouw grotendeels hetzelfde. In het boek is een informatietekstje afgedrukt, waarna de leerlingen met opdrachten aan de slag kunnen gaan. De introductieopdracht ontbreekt hier.

4.1.1.2 Inhoud

Het is opvallend dat er in het boek van vmbo3 geen taalkunde voorkomt. In alle overige boeken voor de onderbouw wordt er wel aandacht geschonken aan taalkundige onderwerpen. Het gedeelte *kijk*

⁴ Er is toch gekozen voor de bespreking van het onderdeel dialect, hoewel dit onderdeel niet binnen de methode Bruuttaal behandeld wordt. Dialect is echter het enige onderwerp dat door de andere drie methodes behandeld wordt. Ik heb bij de inhoud van de methode Bruuttaal duidelijk aangegeven wat er behandeld wordt, zodat de lezer een duidelijk beeld heeft van de manier waarop deze methode taalkunde aanbiedt.

op taal is echter niet enkel taalkundig, maar er wordt aan een breed scala van onderwerpen tijd besteed. In de eerste klas vwo/havo/vmbo zijn de enige sociolinguïstische onderwerpen *moedertaal*, *standaardtaal* en *streektaal*. In de tweede klas wordt er eigenlijk maar een sociolinguïstisch onderwerp behandeld, namelijk *groepstaal*. Dit onderwerp komt naar voren in t/havo2. In het boek van vwo2 komen er geen sociolinguïstische onderwerpen naar voren. In de derde klas wordt aandacht geschonken aan *straattaal* en *standaardtaal*. Binnen deze thema's wordt aandacht geschonken aan het feit dat je afkomst en de sociale groep waartoe je behoort, van invloed zijn op je taalgebruik. Voor de derde klas havo en vwo biedt de methode wel meer sociolinguïstische onderwerpen aan. Er wordt aandacht geschonken aan *straattaal*, *standaardtaal*, *taalnormen* en *formeel taalgebruik*.

In de ster-editie wordt er in de eerste klas geheel geen aandacht geschonken aan sociologische onderwerpen. In de tweede klas wordt er in het h/v boek aandacht geschonken aan *moedertaal*, *standaardtaal* en *dialect*. In een tekstje van 12 regels wordt kort uitgelegd wat het verschil is tussen *moedertaal*, *standaardtaal* en *dialect*, maar er wordt geen aandacht geschonken aan het feit dat je afkomst en je klasse van invloed zijn op je taalgebruik, wat in de meest recente versie van Nieuw Nederlands wel gebeurt.

In het boek voor havo en vwo 3 komen er geen sociolinguïstische onderwerpen aan de orde.

4.1.1.3 Voorbeeld dialect

Het onderwerp dialect wordt behandeld in *Nieuw Nederlands ster-editie hv2*. De volgende leerdoelen zijn opgesteld met betrekking tot het onderwerp dialect:

- Je hebt nu geleerd dat de taal die mensen als eerste taal leren, hun moedertaal is;
- Je hebt nu geleerd dat een dialect een taal van een streek of een stad is;
- Je hebt nu geleerd dat de taal die officieel in een land gebruikt wordt, de standaardtaal is.

Het onderdeel dialect is samengenomen met de onderwerpen moedertaal en standaardtaal. Er wordt begonnen met het volgende informatietekstje:

'De taal die mensen als eerste taal leren, is hun moedertaal. Vaak is de moedertaal een dialect. Een dialect is een taal van een streek of een stad. Net als andere landen heeft Nederland een groot aantal verschillende dialecten. Wie thuis een dialect heeft geleerd, moet later ook de standaardtaal leren. Dat is de taal die officieel in een land gebruikt wordt. De standaardtaal is voor die dialectsprekers dan de tweede taal. In Nederland wonen veel mensen met een andere taal dan het Nederlands als moedertaal. Bijvoorbeeld: Turks, Berbers, Duits, Spaans, Chinees, Afghaans, Somalisch. Ook voor hen is het standaard-Nederlands de tweede taal' (Nieuw Nederlands, ster-editie, hv2, blz. 203)

Na dit informatieblokje staat een kort tekstje in het Limburgs afgedrukt, hierna volgen verschillende vragen. Allereerst wordt er gevraagd naar de moedertaal van de leerlingen, dit moeten ze met elkaar vergelijken. Daarna moeten de leerlingen de tekst uit het Limburgs vertalen. Verder zijn er inhoudelijk geen vragen gesteld over het informatieblokje of over de stof.

4.1.2 Talent

4.1.2.1 Opbouw

Het doel van het boek Talent is om jongeren hun talent voor het vak Nederlands te vergroten. De lesboeken van Talent zijn opgebouwd uit zes hoofdstukken, waarbij elk hoofdstuk een thema heeft. Elk hoofdstuk is onderverdeeld in 9 onderdelen, waarvan een onderdeel is bedoeld voor *informatie/taalonderzoek*. De behandeling van de sociolinguïstische onderwerpen is redelijk uitgebreid. In de linker en rechterkolom staan verschillende opdrachten, in het midden van de bladzijdes staat een informatietekst, waarin begrippen worden uitgelegd.

4.1.2.2 Inhoud

Het onderdeel *informatie/taalonderzoek* is redelijk breed. Er komt een scala aan onderwerpen voorbij. Dit varieert van *het doel van spellingsregels, taalverwerving bij kinderen tot standaardtaal en groepstaal*. In de eerste klas wordt er aandacht geschonken aan *straattaal, moedertaal, dialect en standaardtaal*. In de tweede klas gaat het over *sociolecten, codewisseling*. In de derde klassen worden er geen sociolinguïstische onderwerpen meer behandeld.

4.1.2.3 Voorbeeld dialect

In het boek h/v1 van Talent wordt het onderwerp *dialect en standaardtaal* samen besproken. Er zijn twee informatieblokken, een blokje over *dialect en standaardtaal* en een blokje *van dialect tot standaardtaal*. Ik geef de twee blokken hieronder weer:

'Dialect en standaardtaal

In Nederland heb je veel dialecten. Een dialect is een streektaal met eigen klanken en woorden. Dialecten worden vooral gesproken; er wordt veel minder in geschreven. Elk land heeft een standaardtaal. De standaardtaal is de officiële taal van het land: de taal die door de regering, in de krant en op school wordt gebruikt. Welke taal de standaardtaal is, wordt afgesproken. In woordenboeken en grammaticaboeken wordt vastgelegd hoe je de standaardtaal moet schrijven. Nederland heeft twee standaardtalen: Nederlands en Fries' (Talent, 1 h/v, p. 138).

'Van dialect tot standaardtaal

Een dialect kan een standaardtaal worden. Daarvoor moeten er voldoende mensen zijn die het dialect spreken. Als die groep mensen veel invloed heeft in een land, kunnen ze de regering overhalen hun taal als standaardtaal te erkennen. De taal mag dan in het onderwijs en op het gemeentehuis gebruikt worden. In België was vroeger alleen het Frans de standaardtaal. Nu zijn ook het Nederlands en het Duits de standaardtalen. Veel Limburgers willen dat het Limburg als officiële taal erkend wordt. Ze hebben daarom aan de Europese Unie gevraagd hun taal als officiële taal te erkennen. Dat is gelukt: het Limburgs is nu een echte Europese taal. In Nederland is het nog niet zover. Het Limburgs wordt wel erkend als aparte taal, maar niet als standaardtaal' (Talent, 1 h/v, p. 139).

Ook in dit boek staan twee teksten afgedrukt uit het Limburgs. De leerlingen krijgen 8 vragen aangeboden. Deze vragen zijn vaak onderverdeeld in a, b (en c). In de vragen wordt er inhoudelijk ingegaan op de leestekst. Vraag 3 luidt bijvoorbeeld als volgt: *Lees de leertekst 'Dialect en*

standaardtaal'. A. Wat is het verschil tussen een standaardtaal en een dialect? B. Is het Haags een dialect of een taal? C. Waarom is het Vlaams wel een aparte taal en het Twents niet?

Er wordt in de vragen ook ingegaan op het verschil tussen standaardtaal in dialect? Vraag 1 gaat hierover: Deze paragraaf gaat over standaardtaal en dialect. A. wat is een standaardtaal? B. Waarom wordt er in de Tweede Kamer Standaardnederlands gesproken? Ook worden er vragen gesteld over de strijd om de erkenning van het Limburgs als officiële taal. Vraag 6: Lees de leertekst 'Van dialect tot standaardtaal'. A. Is het Limburgs een dialect? B. Waarom zouden de Limburgers willen dat hun taal een standaardtaal wordt? C. Zijn de taalproblemen voor een Limburgs kind in Nederlands dat thuis alleen Limburgs leert, anders dan de taalproblemen van een Chinees kind in Nederland?

4.1.3 TaalpuntNL

4.1.3.1 Opbouw

TaalpuntNL is een christelijke methode voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Dit boek is opgebouwd uit zes hoofdstukken. Elk hoofdstuk heeft zeven verschillende domeinen. Een domein is gereserveerd voor *taal over taal*. Binnen elk hoofdstuk is er een geel blok met informatie. De leerlinge moeten vervolgens zelfstandig of individueel opdrachten maken. In blauwe blokken komt er aanvullende informatie voorbij, deze blokken hebben de leerlingen nodig om de opdrachten te maken.

4.1.3.2 Inhoud

Taal over taal is niet enkel gereserveerd voor sociolinguïstische onderwerpen. Sociolinguïstische onderwerpen die voorbijkomen zijn: *standaardtaal en dialect*, *groepstalen: jargon en jongerentaal*. In de eerste klas wordt er helemaal geen aandacht geschonken aan sociolinguïstische onderwerpen.

4.1.3.3 Voorbeeld dialect

In het boek h/v 2 wordt het onderwerp *dialect* behandeld in combinatie met het onderwerp *standaardtaal*. Allereerst wordt aan de leerlingen gevraagd of ze weleens op vakantie zijn geweest in Nederland en of de mensen in de omgeving daar anders spraken. Ook wordt aan de leerlingen gevraagd welke voor- en nadelen het spreken van een dialect heeft. Vervolgens is de volgende informatietekst afgedrukt:

'Het ontstaan van de standaardtaal

Niet overal spreken Nederlanders de taal hetzelfde uit. Als je in een andere streek in Nederland komt, klinken sommige woorden opeens anders. Toch hebben we op school allemaal het ABN geleerd. Waar komen deze verschillen vandaan? Tot en met de middeleeuwen was er in Nederland geen standaardtaal. In elke streek spraken de mensen een ander dialect. Dit was natuurlijk niet altijd handig. Daarom begon men in de zestiende en zeventiende eeuw met et vormen van een standaardtaal. Dat kwam omdat men in die tijd meer ging reizen. Ook kwamen er in die tijd steeds meer boeken. Verder gingen steeds meer kinderen naar school. Overal in Nederland gebruikte men dezelfde schoolboeken. Zo ontstond langzamerhand een standaardtaal. Toch verdwenen de dialecten niet. Veel mensen bleven thuis en in hun omgeving hun dialect gebruiken' (TaalpuntNL, 2 h/v, p. 36).

Over de leestekst worden geen vragen gesteld. Hierna staat een stukje tekst in het Zeeuws afgedrukt, waarover begripsvragen worden gesteld. In de volgende opdracht krijgen de leerlingen een video over dialecten te zien en moeten de leerlingen hierover kijkvragen beantwoorden. Op pagina 38 en 39 zijn drie dialectkaarten afgedrukt. Aan de leerlingen worden hierover negen vragen gesteld.

- 1) Welk dialect wordt in jouw woonomgeving gesproken?
- 2) Spreek jij dit dialect ook?
- 3) Ken je mensen die dit dialect spreken?
- 4) Hoe ver staat het dialect in jouw streek af van de standaardtaal? Noteer het cijfer.
- 5) In welk gebied verschilt het dialect het meest van het Standaardnederlands?
- 6) In welk gebied verschilt het dialect het minst van het Standaardnederlands?
- 7) Verschillende mensen werkten aan de ontwikkeling van de Standaardtaal. Als je kaart B bekijkt, kun je raden uit welke streken deze mensen vooral kwamen. Noteer die gebieden.
- 8) Kaart C gaat over de uitspraak van het woordje 'hij'. Hoe spreek jij dat woord uit?
- 9) Komt jouw uitspraak overeen met de uitspraak die volgens de kaart bij jouw streek hoort?

In de volgende opdracht wordt gevraagd aan de leerlingen om van de hele klas de moedertaal te noteren. Ook worden er verschillende situaties de leerlingen voorgelegd, waarbij ze moeten aangeven of het wenselijk is om in die situatie standaardtaal te gebruiken. Vervolgens moeten de leerlingen twee Bijbelgedeelten lezen in verschillende dialecten en moeten ze aangeven wat ze daarvan vinden. Als laatste moeten de leerlingen het Zeeuwse gedicht *Taal eigen* van Pier van Damme lezen, waarin de dichter aangeeft waarom hij zijn moedertaal zo belangrijk vindt.

4.1.4 Bruuttaal!

4.1.4.1 Opbouw

'Bruuttaal! is een formatieve methode Nederland voor leraren die graag zelf hun onderwijs vormgeven', zo vermeldt de website van Bruuttaal! (www.bruuttaal.nl). Het accent ligt binnen deze methode op Hogere Orde Denken en mediawijsheid. Bruuttaal is een online methode, er is geen vaste hoofdstukindeling. Er zijn zeven verschillende domeinen, er is ook een domein taalkunde. De leerdoelen van het domein Taalkunde zijn de volgende:

De leerling, aan het eind van de onderbouw havo-vwo of aan het eind van het vmbo:

- Ziet taal als een dynamisch systeem dat beïnvloed wordt door tijdgeest, en factoren als leeftijd, sekse, inkomen, opleiding en regio;
- Ziet logica in het spelsysteem;
- Merkt de spellingmoeilijkheid op;
- Kan feedback van de tekstverwerker beoordelen;
- Wil altijd correct spellen;
- Weet dat spelling een selectiemiddel is;
- Zoekt op bij twijfel;
- Spelt werkwoordsvormen goed;
- Kan praten over taal, zinsconstructies;
- Ziet grammaticale overeenkomsten tussen talen;
- Kan grammaticale kennis van het Nederlands inzetten bij het leren van een nieuwe taal.

Bruuttaal! heeft zichzelf tot doel gesteld om binnen het onderwerp taalbeschouwing de leerlingen in aanraking te brengen met socio- en psycholinguïstiek om taalgevoeligheid te stimuleren en om leerlingen bewust te maken van processen die een rol spelen in de communicatie.

4.1.4.2 Inhoud

Gezien de doelstellingen van Bruuttaal! ligt het in de lijn der verwachtingen dat er aandacht geschonken wordt aan sociolinguïstische onderwerpen. De volgende onderwerpen komen langs: *plaatsnamen*, *woordenboeken vergelijken*, *etalagetaal*, *moodboard* en *weet wat je eet*. Bij het onderdeel *plaatsnamen* moeten leerlingen een verslag maken waarin ze o.a. overeenkomsten in de naamgeving van plaatsnamen moeten laten zien, hier tien categorieën van moeten maken en zelf tien nieuwe plaatsnamen moeten verzinnen. Bij het onderdeel *woordenboeken vergelijken* moeten de leerlingen 3 verschillende woordenboeken vergelijken en een verschil maken tussen objectieve en subjectieve oordelen. De leerlingen schrijven hierover een artikel van 300 woorden. Bij het onderdeel *etalagetaal* moeten leerlingen taal uit de winkelstraat verzamelen en zo dus een corpus samenstellen. Ze moeten hun corpus analyseren op het aantal persoonsvormen, aantal keer gebiedende wijs, voorkomen van woorden uit andere talen enz. De leerlingen schrijven hierover een verslag. Bij het onderdeel *moodboard* moeten de leerlingen een moodboard maken bij een zelfverzonnen productnaam. Bij het onderdeel *weet wat je eet* moeten de leerlingen de etiketten op producten vergelijken.

4.1.4.3 Voorbeeld dialect

De website van de methode Bruuttaal meldt bij het onderdeel taalverandering dat de website nog *under construction* is, het onderwerp dialect komt helemaal niet naar voren. Hierdoor is het niet mogelijk om een uitgewerkt voorbeeld van een van deze beide thema's te geven.

4.2 Bovenbouwmethodes

4.2.1 Nieuw Nederlands

4.2.1.1 Opbouw

De bovenbouwmethode Nieuw Nederlands is een taalvaardigheidsmethode. De leerstof is verdeeld in hoofdstukken. De hoofdstukken zijn verdeeld in deelthema's. Het is opvallend dat er in het boek van 2008 nog 10 deelthema's waren en in het boek van 2013 nog maar 9: het thema *taalbeschouwing* is eruit gehaald.

Binnen de methode van 2008 is de opbouw redelijk klassiek. Er wordt uitleg gegeven over een bepaald verschijnsel en de leerlingen moeten vervolgens zelf aan de slag door opdrachten te maken over het betreffende verschijnsel. Er is ook altijd ruimte voor een stuk oordeelsvorming, aan de leerlingen wordt vaak gevraagd wat zijn van een bepaald verschijnsel vinden.

In de editie van 2013 is er geen aparte cursus *taalbeschouwing* meer. Dit onderdeel is vervangen door het gedeelte *onderwerpen voor profielwerkstukken*.

4.2.1.2 Inhoud

Binnen de editie van 2008 komen er drie verschillende thema's aan bod. Allereerst is er aandacht voor taalvariatie, binnen dit thema komt het onderwerp *jongerentaal* en *streektaal* aan de orde. Het tweede thema dat behandeld wordt is *taalverandering*. Er wordt aandacht geschonken aan *de geschiedenis van het Nederlands*, *invloeden uit andere talen* en *taalverloedering- of verrijking*. Het derde thema dat behandeld wordt is het thema *taalstructuur*. Binnen dit thema komen de onderwerpen *woorden in zinnen*, *werkwoorden*, *boomstructuren* en *verschillen tussen talen* aan de

orde in het vwo4 boek. In het boek voor vwo5/6 en het boek voor havo 4/5 komen in de editie van 2008 geen taalkundige onderwerpen voor. In de editie van 2013 wordt hier aandacht geschonken aan 4 thema's, die als onderwerp voor het profielwerkstuk kunnen dienen. Binnen dit gedeelte komen vier verschillende thema's aan bod, namelijk *talen leren*, *taalproblemen*, *varianties binnen een taal* en *woorden*. Elk thema is weer uitgesplitst in andere thema's. Binnen het derde thema *varianties binnen een taal* komen sociolinguïstische onderwerpen aan de orde, namelijk *groepstalen*, *jongerentaal* e.d.

4.2.1.3 Voorbeeld taalvariatie

Het onderdeel taalvariatie wordt in het boek van vwo4 besproken. Binnen dit onderdeel komen de onderwerpen jongerentaal en streektaal aan bod. Het begrip taalvariatie zelf wordt niet uitgelegd. Allereerst is er een korte informatietekst over jongerentaal:

'Jongerentaal is geen modern verschijnsel; in zeventiende-eeuwse literatuur worden als voorbeelden van Nederlandse jongerentaal gevonden. Jongeren gebruiken deze taal onderling om zich te onderscheiden van volwassenen. Jongerentaal verandert snel; woorden uit de jaren '90 zoals bongo-brain (domkop) of sappo (watje) worden nu bijvoorbeeld niet meer gebruikt.

Jongerentaal komt nu in verschillende vormen voor:

- *Straattaal: Taal met invloeden uit het Surinaams, Marokkaans, Turks en Engels.*
- *Sms/msn-taal: Speciale manier van schrijven en afkorten om mee te chatten of te sms'en.*
- *Breezer-taal: Variant van MSN-taal' (Nieuw Nederlands, v4, pag. 234).*

De leerlingen moeten vervolgens aangeven of zijn wel of geen straattaal gebruiken, moeten zinnen uit msn-taal vertalen, hun mening over jongerentaal geven en die woorden bedenken die nu iets negatiefs betekenen, maar in de nieuwe betekenis juist positief ingezet kunnen worden, zoals *wreed*.

Na het onderdeel jongerentaal wordt het onderdeel streektaal besproken. De leerlingen krijgen weer een informatieblok te lezen over streektaal, waarin verschillende varianten worden besproken, namelijk Fries, Nedersaksisch en het Limburgs. Aan de leerlingen wordt vervolgens een aantal uitspraken over spreektaal voorgelegd, waarvan de leerlingen moeten zeggen of ze juist of onjuist zijn. Ook moeten de leerlingen dezelfde Bijbeltekst in verschillende teksten lezen en moeten deze teksten proberen te vertalen. De leerlingen moeten de tekst *platpratere schoppen het minder ver* lezen en ze moeten aan de hand van deze tekst aangeven wat de voor- en nadelen zijn van het spreken in dialect.

Het hoofdstuk sluit af met de opdracht om een onderzoek te doen naar taalvariatie, de leerlingen kunnen kiezen uit een onderzoek naar streektaal in hun omgeving of naar de jongerentaal van hun ouders.

4.2.2 Talent

4.2.2.1 Opbouw

De methode Talent is opgebouwd uit twee soorten lesboeken. Allereerste is er een tekstenboek en er is een handboek. In het handboek staan de opdrachten en in het tekstenboek staan secundaire teksten die soms nodig zijn voor het maken van de opdrachten.

De methode Talent is modulair opgebouwd. De methode kent zeven modules. Voor de havo: leesvaardigheid, schriftelijke taalvaardigheid, argumenteren, formuleren, spellen, leestekens en grammatica. Het boek voor het vwo kent ook zeven modules, namelijk communicatie, leesvaardigheid, schriftelijke taalvaardigheid, mondelinge taalvaardigheid, argumenteren, formuleren/spellen/leestekens, taalbeschouwing en grammatica. De module Taalbeschouwing begint met 10 pagina's theorie. Na deze theorie volgen er pagina's met verwerkingsopdrachten voor de leerlingen. Ook is er een paragraaf met onderzoeksoopdrachten.

4.2.2.2 Inhoud

Binnen de module Taalbeschouwing van het vwo-boek, komen de volgende zes onderwerpen aan bod: *wat is taal?*, *taalgeschiedenis*, *taalvariatie*, *etymologie*, *grammatica*, *Transformationeel-Generatieve grammatica*. Bij het onderwerp taalvariatie staat expliciet vermeld: het terrein van de sociolinguïstiek. De sociolinguïstiek wordt in deze paragraaf ook als tak van de wetenschap gedefinieerd en als volgt uitgelegd:

'de wetenschap die de sociale factoren van taal bestudeert, noemt men sociolinguïstiek. Een sociolinguïst kijkt niet zozeer naar individueel taalgedrag, maar juist naar groepsgedrag. (...) Alle groepstalen vallen onder het onderzoeksgebied van de sociolinguïstiek'.

4.2.2.3 Voorbeeld taalvariatie

Talent heeft de module taalbeschouwing uitgesplitst in een theoriedeel en een cursusdeel. Het theoriedeel bestaat uit een leestekst met als titel *Taalvariatie, het terrein van de sociolinguïstiek*. Deze tekst van een half kantje gaat in op *regiolecten*, *niet-Nederlandse streektalen*, *sociolecten*, *Bargoens*, *etnolecten* en *de sociolinguïstiek in het algemeen*. In het cursusdeel worden er vervolgens vijf vragen gesteld, steeds aan de hand van een andere tekst. Vraag 1 gaat over de tekst *andere mensen, andere taal*. Aan de hand van deze tekst, die in het tekstenboek van de leerlingen staat, gaat het over de functie van het ABN. In de tweede vraag gaat het over de tekst uit het theoriedeel. Er wordt aandacht geschonken aan oordelen over het spreken van taalvarianten. Zo luidt vraag 2b: *De sociolinguïstiek bestudeert ook hoe mensen oordelen over het spreken van taalvarianten. Laat aan de hand van Andere mensen, andere taal zien dat die oordelen tijdgebonden zijn*. Ook is er een vraag en een tekst gewijd aan het Poldernederlands, een vraag en een tekst aan het Hollandse Turks en een vraag en een tekst aan het Nedersaksisch. De nadruk ligt in deze vragen op het geven van verklaringen voor verschijnselen. Zo wordt in vraag 3d gevraagd waarom het Poldernederlands sociolinguïstisch gezien een opvallend verschijnsel is, in vraag 4a hoe twee soorten aanpassingen van het Turks te verklaren zijn en in vraag 5d hoe het kan dat de Nedersaksische dialecten en de Nederduitse dialecten steeds verder uit elkaar komen te liggen.

4.2.3 Nieuw Topniveau

4.2.3.1 Opbouw

Nieuw Topniveau is een methode die zich richt op taalvaardigheid. De methode bestaat uit een informatieboek en verschillende verwerkingsboeken.

4.2.3.2 Inhoud

Binnen deze methode wordt geen aandacht geschonken aan sociolinguïstische onderwerpen.

4.2.3.3 Voorbeeld taalvariatie

Binnen deze methode wordt geen aandacht geschonken aan sociolinguïstische onderwerpen.

4.2.4 Kiliaan

4.2.4.1 Opbouw

De bovenbouwmethode Kiliaan is een taalvaardigheidsmethode. Het bestaat uit een informatieboek en diverse verwerkingsboeken. Het boek is ingedeeld aan de hand van acht modules: communicatie, spreken en luisteren, lezen, schrijven, spelling en interpunctie, grammatica, stijl en taal en taalverschijnselen.

4.2.4.2 Inhoud

De module *taal en taalverschijnselen* is anders opgebouwd dan de vorige modules in deze methode. De module *taal en taalverschijnselen* bestaat uit de uitleg van 75 begrippen die met taal te maken hebben. Het doel hiervan is om leerlingen te helpen bij het schrijven van een werkstuk over een taalkundig onderwerp of voor het begrijpen van bijvoorbeeld artikelen over taal. Het begrip *sociolinguïstiek* wordt hier ook behandeld. *Sociolinguïstiek* wordt als volgt gedefinieerd:

‘De sociolinguïstiek is het onderdeel van de taalwetenschap dat zich bezighoudt met de relatie tussen taal en de culturele en maatschappelijke context waarbinnen deze gebruikt wordt. (...) Je moet met andere woorden je taalgebruik aanpassen aan de context en situatie waarbinnen je verkeert. Je moet je aan bepaalde ‘gespreksregels’ houden. Sociolinguïsten bestuderen dit soort communicatieve gedragsregels. Verder doen ze onderzoek naar de verschillen die er bestaan in taalgebruik binnen een taalgemeenschap.’

Er wordt verder aandacht geschonken aan het begrip *context*. Hierbij wordt duidelijk gemaakt dat de context van grote invloed is op de wijze waarop taal gebruikt wordt. Bij de beschrijving van het onderdeel *taalvariatie* wordt ook duidelijk gemaakt dat verschillen in taalgebruik tussen mensen altijd afhangt van bepaalde factoren.

Ook de sociolinguïstische onderwerpen *dialect*, *taalvariëteit*, *taalgebruik*, *standaardtaal* en *minderheidstaal* worden besproken.

4.2.4.3 Voorbeeld taalvariatie

In het informatieboek van de methode Kiliaan wordt het onderwerp *taalvariatie* als begrip besproken:

‘De Nederlandse taal wordt in hoofdzaak gesproken in Nederland, Vlaanderen, Suriname en op de Nederlandse Antillen. Maar niet overal in het Nederlandse taalgebied wordt op precies dezelfde manier Nederlands gesproken. Vlaanderen en het zuiden van Nederland staan bekend om hun zachte g, in het oosten van Nederland zegt men wel: ‘Ik heb de band lek’ in plaats van ‘Ik heb een lekke band’ en typisch Amsterdams is de uitspraak van

de z als sj (zo wordt 'zon' uitgesproken als 'sjon'). Er zijn tallozen verschillen te ontdekken in uitspraak, woordkeus en zinsbouw als je het taalgebruik van de verschillende plaatsen en regio's binnen het Nederlandse taalgebied met elkaar vergelijkt. Niet alleen geografisch gezien bestaan er verschillen in taalgebruik, maar ook sociaal gezien, tussen groepen mensen (die in hetzelfde gebied wonen). Dat er binnen een taal allerlei verschillen in taalgebruik optreden, wordt aangeduid met de term taalvariatie' (Informatieboek Kiliaan, havo/vwo, p. 337).

Bij deze bespreking van begrippen worden geen oefeningen of onderzoeksoopdrachten aangeboden.

4.2.5 Tweede Fase op Niveau Katern Taalbeschouwing

4.2.5.1 Opbouw

Op Niveau biedt naast de lesboeken drie keuzemodules aan, namelijk *taalbeschouwing*, *massamedia* en *creatief schrijven*. Deze modules zijn opgezet volgens het principe veel opdrachten, weinig theorie. In de module zijn tien opdrachten op A-niveau te vinden. Deze opdrachten kunnen zonder kennis uitgevoerd worden. Er zijn zes opdrachten op B-niveau. Deze opdrachten zijn iets ingewikkelder en vragen soms ook iets meer voorkennis. Ook is er een theoretisch overzicht in 15 paragrafen. Deze theorie kan behulpzaam zijn bij het uitvoeren van de opdrachten.

4.2.5.2 Inhoud

Er is een opdracht op A-niveau over het onderwerp taalvariatie. De omschrijving van de opdracht luidt als volgt: *je gaat de regionale taalvariatie in Nederland bestuderen en onderzoekt enkele uitingen in die varianten*. Deze opdracht kan uitgesplitst worden in 4 onderdelen. Bij deze opdrachten wordt er verder geen aandacht geschonken aan redenen die mensen kunnen hebben om een andere taalvariëteit te spreken.

Leestekst 14 gaat eveneens over taalvariatie. Dit theoretisch kader kan uitgesplitst worden in drie delen, A, B en C. Deel A behandelt het onderwerp *dialecten*, deel B behandelt het onderwerp *sociolecten* en deel C behandelt *etnolecten*. Een sociolect wordt gedefinieerd als: *het zijn taalvarianten die door bepaalde groepen worden gesproken*. Ook worden de begrippen *jongereentaal* en *straattaal* genoemd.

4.2.5.3 Voorbeeld taalvariatie

Opdracht 10 op A-niveau gaat over taalvariatie. De leerlingen moeten de regionale taalvariatie in Nederland bestuderen en enkele uitingen in de verschillende varianten onderzoeken. In de eerste stap moeten de leerlingen de regionale variatie in hun eigen streek in kaart brengen. In de tweede stap moeten de leerlingen de verschillen tussen een erkende en een niet-erkende streektaal beschrijven. In de derde stap moeten de leerlingen een vergelijking maken tussen een songtekst in een dialect uit de eigen omgeving en een songtekst uit een dialect dat erg ver van de leerlingen afstaat. In de laatste stap moeten de leerlingen een betoog schrijven over het gebruik van regionale variatie.

Achterin het katern is een korte leestekst over taalvariatie toegevoegd. Hierin worden *dialecten*, *sociolecten* en *etnolecten* besproken. Bij dit informatieblok horen geen verwerkingsopdrachten.

4.2.6 Taalkunde voor de Tweede Fase van het vwo

4.2.6.1 Opbouw

Het boek Taalkunde voor de Tweede Fase van het vwo wil niet vaardigheid, maar kennis centraal stellen. Het centrale doel van deze module is om leerlingen kennis over taal en taalverschijnselen te laten verwerven. De module is onderverdeeld in zes thema's, namelijk *taalvariatie*, *taalverwerving*, *taalverandering*, *pragmatiek*, *semantiek* en *grammatica*. Voor elk thema zijn er in de docentenhandleiding leerdoelen geformuleerd. Voor het onderdeel taalvariatie staat het volgende leerdoel: de leerling weet welke taalverschillen er kunnen zijn binnen een taalgemeenschap en weet waardoor taalverschillen binnen een taalgemeenschap veroorzaakt kunnen worden.

4.2.6.2 Inhoud

Het hoofdstuk taalvariatie is opgebouwd uit 5 paragrafen. Allereerst wordt besproken dat er een verschil is tussen standaardtaal en afwijkende variëteiten. Het wetenschappelijk onderzoeksgebied van de sociolinguïstiek wordt als op de tweede pagina van deze module gedefinieerd:

'Andere factoren die het taalgebruik zouden kunnen beïnvloeden, hangen samen met de positie van de spreker in de maatschappij. Hoe oud is de spreker? In welke situatie bevindt de spreker zich? En is de spreker hoog- of laagopgeleid? De relatie tussen taal en maatschappij wordt bestudeerd door de sociolinguïstiek.'

In de tweede paragraaf wordt ingegaan op de oorzaken van taalvariatie. In deze paragraaf wordt uitgelegd dat de positie van een spreker gekenmerkt wordt door verschillende elementen, zoals leeftijd, sekse, klasse, groep en situatie. In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan taalvariëteiten. Gender en taal wordt ook besproken in een leestekst. In paragraaf 2.3 wordt nader ingezoomd op het Poldernederlands en de vierde paragraaf op jongerentaal en groepstaal. Het hoofdstuk eindigt met een samenvatting en onderzoeksopdrachten.

4.2.6.3 Voorbeeld taalvariatie

In het boek Taalkunde voor de Tweede Fase wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan taalvariatie. Het leerdoel van het hoofdstuk is: *'Aan het einde van dit hoofdstuk weet je welke taalverschillen er kunnen zijn binnen een taalgemeenschap, en weet je waardoor taalverschillen binnen een taalgemeenschap veroorzaakt worden.* De leerlingen krijgen elke paragraaf een wat langere leestekst te lezen en moeten hier vragen over beantwoorden. De vragen die gesteld worden lopen uiteen van begripsvragen (1. Wat zijn de problemen bij het gebruiken van het begrip dialect?) tot discussievragen (3. (...) vorm een groepje, neem stelling en zoek ondersteuning voor de stelling op internet. Discussieer over de stellingen in de klas).

Het begrip taalvariatie wordt breed uitgewerkt. Er wordt expliciet aandacht geschonken aan de oorzaken van talige verschillen tussen de sprekers van een taalgemeenschap, het Poldernederlands, jongerentaal en groepstaal. Vragen die hierbij gesteld worden zijn o.a.:

- Waarom spreken mensen uit een lagere klassen vaker dialect?
- Labov onderzocht verschillende spreekstijlen, die horen bij verschillende situaties. Wat zijn jouw verschillende spreekstijlen? En in welke situaties gebruik je die?

- Er worden uiteenlopende verklaringen gegeven van het feit dat vrouwen meer volgens de standaardtaal praten dan mannen. Vat deze verklaringen samen en leg uit welke verklaring jij als de juiste beschouwt.
- Waarom is de uitspraakverandering van het Poldernederlands een 'natuurlijke' verandering? En waarom is het dan toch zo'n grote en verbijsterende sprong?
- Op welke manier beïnvloeden 'sporttaal' en 'popmuzikantentaal' jongerentaal? Geef van allebei een voorbeeld.

Er worden dus allerlei verschillende soorten vragen genoemd die te maken hebben met het thema taalvariatie. De vragen hebben in de meeste gevallen rechtstreeks betrekking op een leestekst die de leerlingen eerder hebben moeten lezen.

4.2.7 Modulen Taalkunde voor de Tweede Fase

4.2.7.1 Opbouw

Het lesmateriaal van de modulen Taalkunde voor de Tweede Fase is voornamelijk geschikt voor leerlingen in vwo-5 en vwo-6. Er zijn vier modulen ontwikkeld. Bij de bepaling van de onderwerpen van de modulen is gekeken naar vier criteria, namelijk naar:

- a) spreiding over het domein van de taalkunde;
- b) representatie van centrale taalkundige inzichten;
- c) aantrekkelijkheid voor leerlingen in het voortgezet onderwijs;
- d) kennismaking met/voorbereiding op een wetenschappelijke studie op het terrein van de taalkunde.

Elke module bestaat uit 20 studielasturen. 8 lessen zijn daarvan gereserveerd voor het doen van onderzoek.

4.2.7.2 Inhoud

Modulen Taalkunde voor de Tweede Fase bestaat uit vier modules:

1. Taalsysteem;
2. Taal & evolutie;
3. Taalverwerving & meertaligheid;
4. Taal, denken en hersenen.

In deze afzonderlijke modules is geen aandacht voor sociolinguïstische onderwerpen.

4.2.7.3 Voorbeeld taalvariatie

In deze afzonderlijke modules is geen aandacht voor sociolinguïstische onderwerpen.

4.3 Samenvattend en concluderend methodeonderzoek

In deze samenvattende en concluderende paragraaf wil ik de informatie uit paragrafen 4.1 en 4.2 bundelen en samenvatten in enkele globale opmerkingen in paragraaf 4.3.1. Na deze globale opmerkingen zoom ik in op de voorbeelden die ik gegeven heb met betrekking tot de behandeling van het begrip dialect in de onderbouwmethodes in paragraaf 4.3.2 en de behandeling van het onderwerp taalvariatie in de bovenbouw in paragraaf 4.3.3.

4.3.1 Algemene opmerkingen

Allereerste valt op dat in zowel onderbouw als bovenbouwmethodes taalkundige en sociologische onderwerpen slechts zijdelings behandeld worden. De plaats van taalkundige onderwerpen in de schoolboeken is al veelzeggend, de modules waarbinnen sociolinguïstische onderwerpen behandeld worden, staan vaak aan het einde van het hoofdstuk. In geen enkel schoolboek wordt een hele paragraaf binnen een module gewijd aan sociolinguïstiek. De enige onderbouwmethode die expliciet in de leerdoelen sociolinguïstische leerdoelen heeft opgenomen, is de methode Bruuttaal! met het volgende leerdoel: *de leerling, aan het eind van de onderbouw havo/vwo of aan het einde van het vmbo ziet taal als een dynamisch systeem dat beïnvloed wordt door tijdgeest, en factoren als leeftijd, sekse, inkomen, opleiding en regio*. Het is echter opvallend dat er op de methodesite geen lessen te vinden zijn bij dit leerdoel. Het is daarom onduidelijk hoe dit leerdoel in de lespraktijk behaald zou moeten worden. Delen van de website zijn echter nog *under construction*, dus het is mogelijk dat deze lessen nog op de website moeten verschijnen. In alle onderbouwboeken ligt de nadruk op kennismaken met taalkundige onderwerpen.

In de verschillende bovenbouwmethodes neemt taalkunde/sociolinguïstiek eveneens een marginale plek in. Zo is het onderdeel *taalbeschouwing* bij de herziening van de methode Nieuw Nederlands in 2010 geschrapt en vervangen door het onderdeel *onderwerpen voor profielwerkstukken*. Hierbij worden echter geen verwerkingsopdrachten aangeboden, waardoor het voor de docenten niet heel gemakkelijk gemaakt wordt om aandacht aan deze onderwerpen te besteden. Dit geldt ook voor de methode Kiliaan. Het feit dat achterin het boek een begrippenlijst is opgenomen waarin enkel begrippen worden uitgelegd, maar waar geen verwerking wordt aangeboden, maakt het eveneens voor de docenten niet aantrekkelijk om deze onderwerpen te behandelen.

In de drie losse katernen, namelijk Tweede Fase op Niveau Katern Taalbeschouwing, Taalkunde voor de Tweede Fase van het vwo en Modulen Taalkunde voor de Tweede Fase wordt er alleen in de Modulen Taalkunde voor de Tweede Fase geen aandacht geschonken aan sociolinguïstische onderwerpen. Dit is opvallend, omdat deze methode wel pretendeert een breed beeld te geven van het taalkundig spectrum.

De marginale plaats van sociolinguïstische onderwerpen blijkt dus uit:

- 1) de plaats in de methode, taalkundige onderwerpen staat vaak helemaal achteraan;
- 2) het ontbreken van sociolinguïstische leerdoelen, behalve bij Bruuttaal!;
- 3) het feit dat het onderdeel *taalbeschouwing* bij de herziening van 2010 uit de methode Nieuw Nederlands is geschrapt;
- 4) het feit dat er in verschillende bovenbouwmethodes geen verwerkingsopdrachten worden aangeboden bij het onderdeel *taalkunde* en bij alle andere modules wel;
- 5) het feit dat in de katernen Modulen Taalkunde voor de Tweede Fase gepretendeerd wordt een breed beeld gegeven te worden van het onderzoeksgebied van de taalkunde, maar sociolinguïstiek geheel ontbreekt.

4.3.2 Bespreking dialect

Dialect is een onderwerp dat in bijna alle onderbouwmethodes besproken en uitgelegd wordt, behalve in de methode Bruuttaal. In elke methode wordt dit begrip besproken samen met het begrip standaardtaal. Nieuw Nederlands betreft daar ook het begrip moedertaal nog bij. In TaalpuntNL en Talent worden er inhoudelijke vragen gesteld over de stof. Nieuw Nederlands biedt geen

inhoudelijke vragen aan, maar is enkel gericht op kennismaken met en het uitwisselen van ervaringen met betrekking tot het onderwerp dialect. Om de leerdoelen te behalen moeten de leerlingen de leestekst leren, het maken van de opdrachten draagt daar niet direct toe bij. Vooral Talent gaat echter behoorlijk diep op de stof in en geeft de leestekst zo ook betekenis.

4.3.3 Bespreking taalvariatie

Taalvariatie is een onderwerp dat in elke bovenbouwmethode met taalkundige onderwerpen naar voren komt. De manier waarop dit naar voren komt, verschilt echter behoorlijk. De methode Nieuw Nederlands en het katern Taalbeschouwing van de methode Op Niveau geven aanzetten tot het doen van onderzoek door middel van het geven van een concrete onderzoeksopdracht. De methodes Talent, Nieuw Nederlands en de module Taalkunde voor de tweede fase in het vwo leggen de nadruk op het verklaren en het begrijpen van taalkundige verschijnselen. Dit doen de methodes aan de hand van verschillende leesteksten over een thema dat te maken heeft met taalvariatie. De methode Kiliaan biedt alleen een korte informatietekst aan en geeft geen verwerkingsopdrachten.

5. Enquêteonderzoek

Door middel van een enquêteonderzoek onder docenten Nederlands is gepoogd een beeld te krijgen van de huidige stand van zaken met betrekking tot het sociolinguïstische onderwijs. Door middel van dit onderzoek is gepoogd te achterhalen wat de attitude van docenten Nederlands is ten opzichte van sociolinguïstische lessen en ten opzichte van het materiaal dat door de verschillende methodes aangeboden wordt. Door middel van dit enquêteonderzoek wordt eveneens gepoogd een vergelijking te maken tussen de tijd van het behoeftenonderzoek van De Glopper & Van Schooten uit 1990 onder docenten, ontwikkelde Nederlanders en oud-leerlingen⁵ en de huidige tijd. Gelden de uitkomsten van dat behoeftenonderzoek, namelijk dat de beide panels tegen de opname van een onderdeel sociolinguïstiek in het examenprogramma waren, ook nu nog? Ik herhaal het onderzoek van De Glopper & Van Schooten dus niet, enkel docenten maken deel uit van mijn onderzoeksgroep, de vraagstelling is niet exact hetzelfde, maar het is wel mogelijk om de attitude van de docenten uit 1990 en de attitude van docenten uit 2018 ten opzichte van een vakonderdeel sociolinguïstiek te vergelijken. Voor de vragenlijst die de docenten voorgelegd kregen, verwijs ik u naar bijlage 2. Voor een overzicht met alle antwoorden van de docenten verwijs ik u naar bijlage 3.

5.1 Participanten

5.1.1 Geslacht

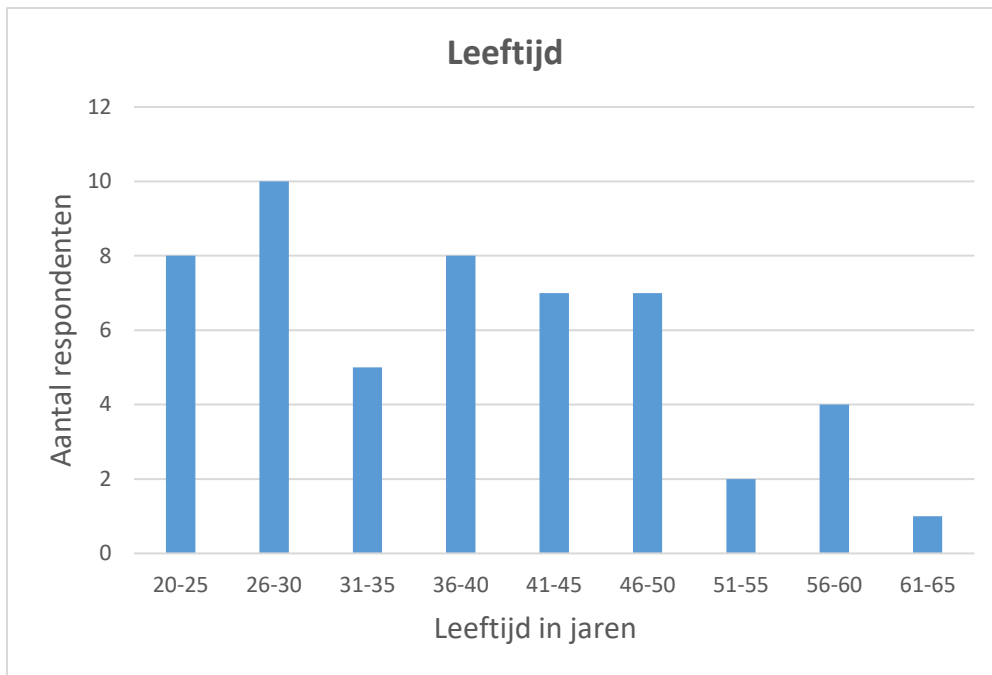
Aan dit onderzoek hebben in totaal 52 docenten Nederlands meegedaan. In totaal hebben 47 vrouwen en 5 mannen de vragenlijst ingevuld.

5.1.2 Leeftijd

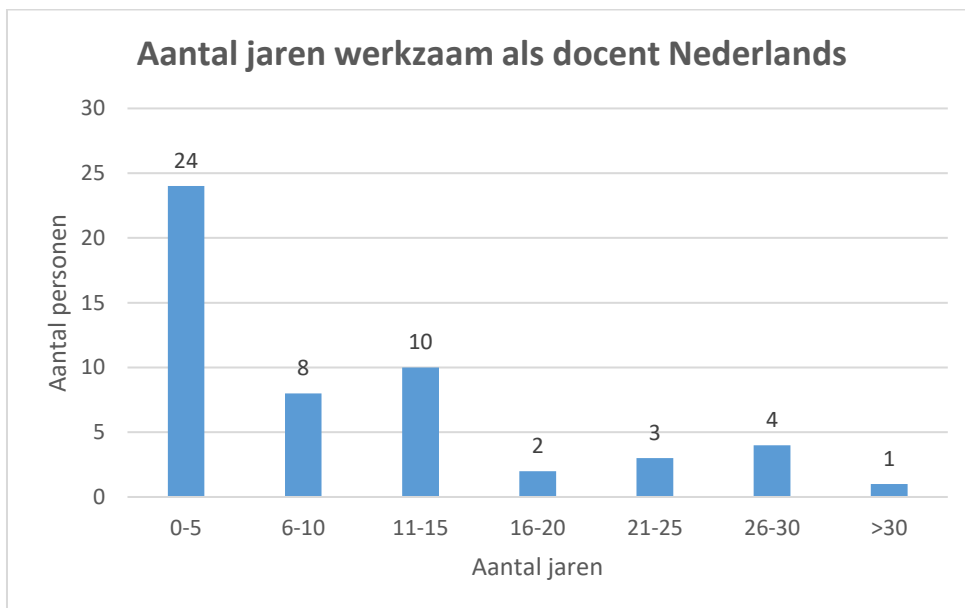
De leeftijd van de participanten liep uiteen. De gemiddelde leeftijd van de participanten was 38 jaar. De minimumleeftijd was 22 en de maximumleeftijd 62 jaar.

⁵ Zie hiervoor paragraaf 3.1

5.1.3 Aantal jaren werkzaam als docent Nederlands

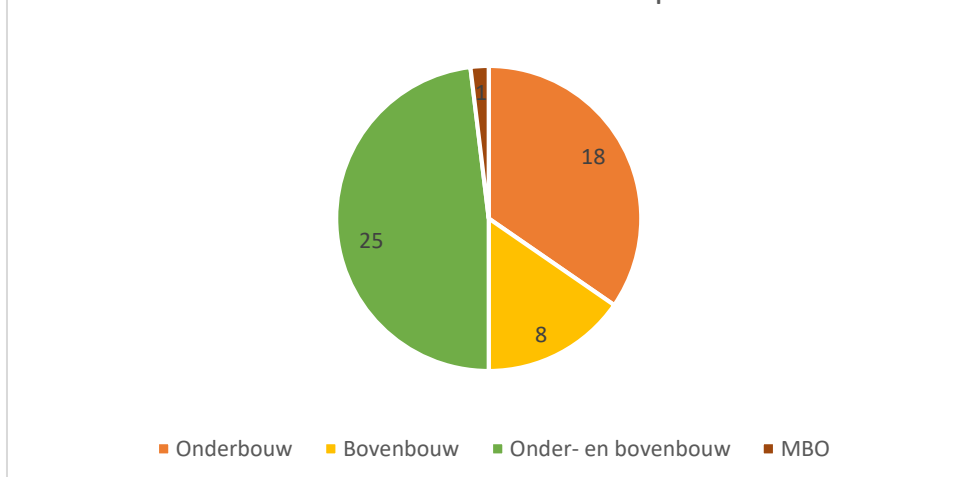
Ook het aantal jaren waarin men werkzaam was als docent Nederlands was gevarieerd, hoewel er een meerderheid was van docenten die 0-5 jaar werkzaam waren als docent Nederlands. Het gemiddeld aantal jaren was 10 jaar. Het minimum aantal jaren was 1 en het maximum aantal jaren 38.

5.1.4 Boven- of onderbouw

De respondenten zijn werkzaam in zowel de onder- als de bovenbouw van het voortgezet onderwijs en een docent is werkzaam in het MBO.

Werkzaamheidssector van de respondenten

In totaal zijn er dus 43 van de 52 respondenten werkzaam in de onderbouw en 33 in de bovenbouw.

5.2 Materiaal

Voor dit onderzoek is een enquête ontwikkeld met vragen. Het doel van de enquête was om de attitude van docenten ten opzichte van een onderdeel sociolinguïstiek in het onderwijs te bepalen. Het eerste deel van het onderzoek bestond uit vragen naar algemene gegevens, zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau (zie 5.2.1). Het tweede deel van de enquête bestond uit vragen naar de lespraktijk. In dit deel werd o.a. gevraagd naar de gebruikte lesmethode, de tevredenheid daarover, hoeveel lessen docenten besteden aan sociolinguïstische onderwerpen en de manier waarop ze dat doen. Ook werd er gevraagd naar drie woorden die volgens de respondenten kenmerkend zijn voor het vakgebied van de sociolinguïstiek, zodat ik weet of de docenten een goed beeld hebben van dit vakgebied. Het derde deel van de enquête bestond uit vragen naar de relevantie van verschillende onderwerpen voor het voortgezet onderwijs. De docenten konden op een 5-puntsschaal aangeven in hoeverre ze dit onderdeel relevant vonden voor zowel de onder- als de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Het doel van dit deel van de enquête was om te achterhalen welke onderwerpen relevant werden gevonden voor de lespraktijk. In het vierde deel is er gevraagd naar de redenen waarom er wel of geen aandacht in de les besteed zou moeten worden aan sociolinguïstische onderwerpen. Ook is gevraagd of er nog een verschil in relevantie is voor de onder- en de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Het doel van dit deel van de enquête was om te achterhalen welke redenen ten gunste van sociolinguïstiek tijdens de lessen Nederlands en welke redenen ten nadele van sociolinguïstiek tijdens de lessen Nederlands werden genoemd, zodat daar bij het ontwikkelen van lesmateriaal rekening mee kan worden gehouden.

5.3 Procedure

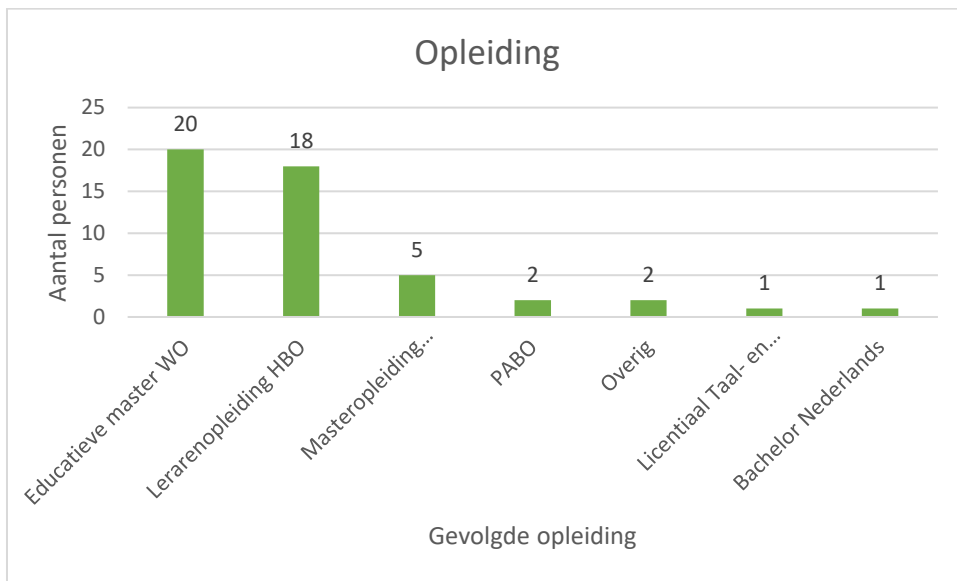
De enquête is uitgezet via de Facebookgroep 'leraar Nederlands'. Na de eerste oproep kwamen er 21 reacties. Na de tweede oproep kwamen daar nog 31 reacties bij, wat zorgde voor een totaal aantal respondenten van 52. De enquête is opgesteld via het programma Google Forms.

5.4 Resultaten deel 1

In het eerste deel van de enquête is voornamelijk gevraagd naar persoonlijke gegevens in relatie tot het onderwijs.

5.4.1 Opleiding

Allereerst is er een spreiding te zien tussen het opleidingsniveau. In de enquête is de vraag gesteld: welke opleiding heeft u afgerond. Bij deze vraag moesten de docenten zelf een antwoord formuleren. Hierdoor is het niet altijd duidelijk wat er precies bedoeld wordt. Het opleidingsniveau is verdeeld in onderstaande categorieën:

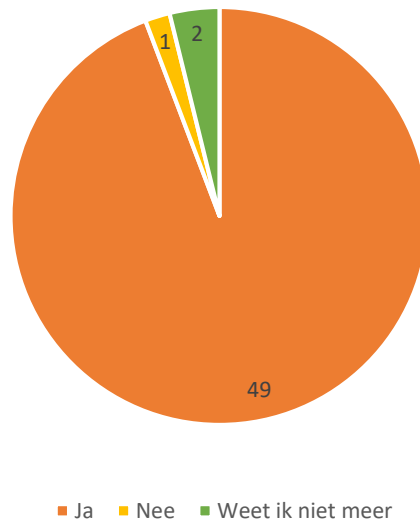
Het nadeel van het stellen van een open vraag is dat de docenten niet altijd duidelijk aangaven op welk niveau ze een opleiding hadden afgerond. Hierdoor is de categorie 'masteropleiding' toegevoegd. In dit geval hadden de respondenten enkel aangegeven dat ze een masteropleiding hadden gevolgd, maar hadden ze niet aangegeven op welk niveau ze deze opleiding hebben gevolgd. In de categorie overig vallen de opleidingen 'sociale wetenschappen' en de opleiding 'geschiedenis'. Het aantal docenten dat een WO en een HBO opleiding heeft gedaan, benadert elkaar redelijk.

5.4.2 Taalkundig onderwijs

De volgende vraag die gesteld was, was de volgende: *heeft u zelf taalkundeonderwijs gehad tijdens uw opleiding?* De respondenten konden kiezen uit drie antwoordmogelijkheden: 'ja', 'nee' en 'weet ik niet meer'.

Van de respondenten hadden 49 docenten zelf taalkundeonderwijs gehad, 1 respondent heeft geen taalkundeonderwijs gehad en 2 respondenten wisten niet meer of ze zelf taalkundig onderwijs gehad hadden.

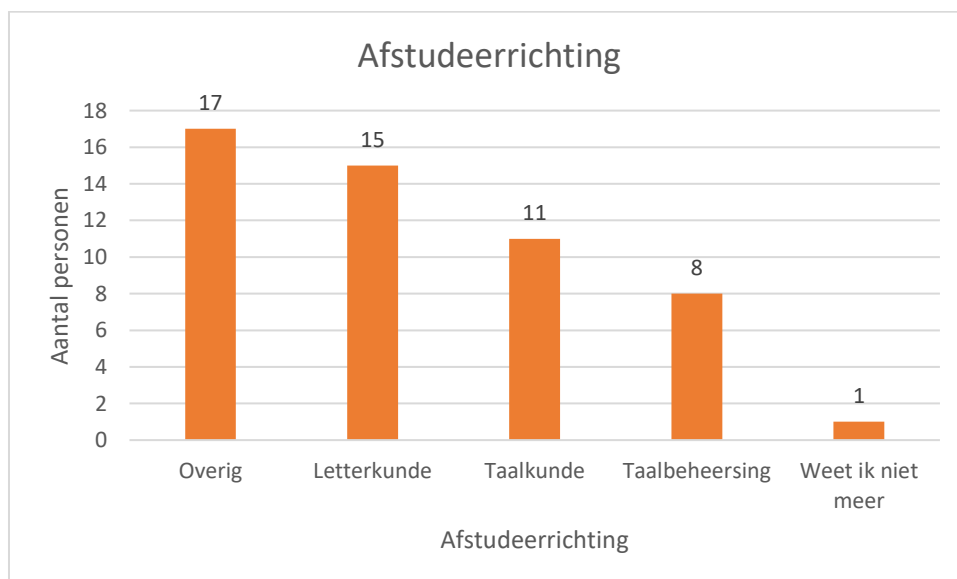
Zelf taalkundig onderwijs gehad

Hieruit blijkt dat de verreweg de meeste docenten qua kennis wel wat bagage hebben en dat ze niet helemaal onwetend tegenover taalkunde in het algemeen staan.

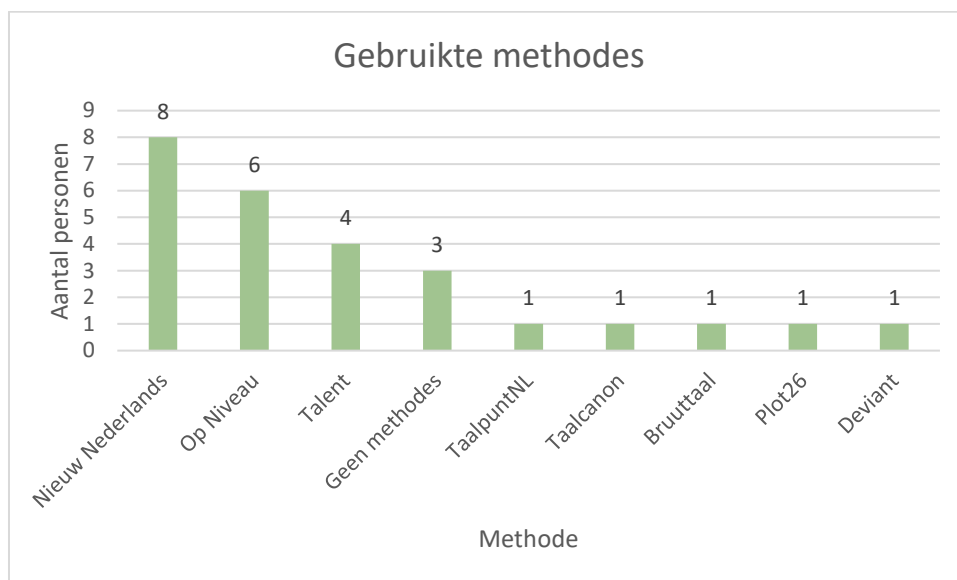
5.4.3 Afstudeerrichting

In de volgende vraag is gevraagd naar de afstudeerrichting van de docenten. De docenten konden kiezen uit 'taalkunde', 'letterkunde', 'taalbeheersing', 'weet ik niet meer' en 'anders'. 17 respondenten hadden voor de categorie 'overig' gekozen. Het merendeel van deze respondenten had een HBO-lerarenopleiding gedaan en daar hoeft niet gekozen te worden voor een afstudeerrichting. Hieronder vallen ook antwoorden die wat minder to-the-point zijn, zoals 'bachelor', 'serious gaming', 'geschiedenis' en 'meertaligheid'.

5.4.4 Gebruikte methode

De volgende vraag was een vraag naar de gebruikte methode tijdens de lessen Nederlands. Dit betrof geen verplichte vraag. Als de docenten nooit sociolinguïstische lessen gaven, konden ze deze vraag openlaten. De vraag is 25 keer beantwoord. Een docent heeft aangegeven meerdere methodes te gebruiken.

Het blijkt dat de methode Nieuw Nederlands het meest gebruikt wordt. In 30,7% van de gevallen wordt deze methode gebruikt, gevolgd door Op Niveau en Talent.

5.5 Resultaten deel 2

In deze sectie zijn vragen gesteld die te maken hebben met sociolinguïstiek.

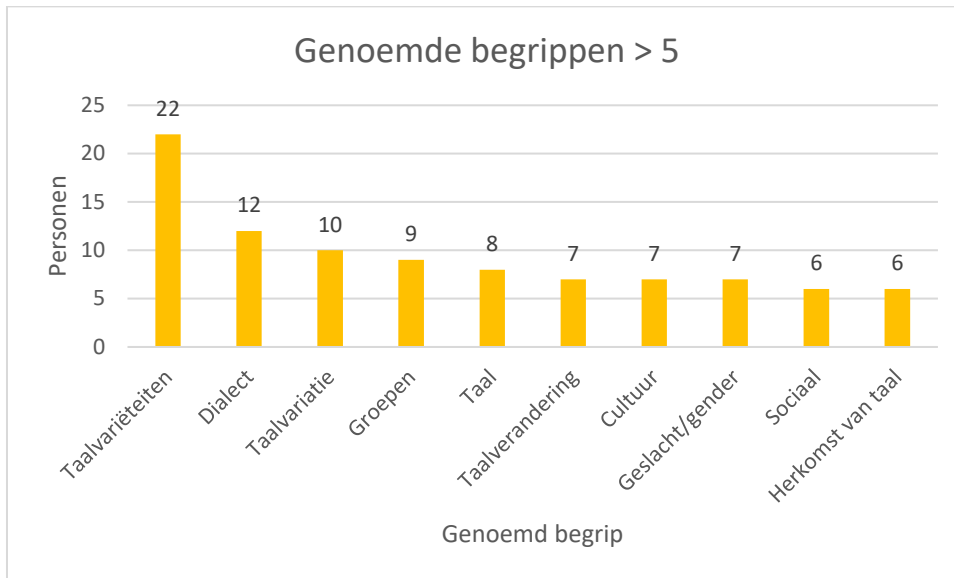
5.5.1 Begrip 'sociolinguïstiek'

Allereerst is er aan de respondenten gevraagd of ze drie woorden konden noemen waaraan ze dachten bij de term sociolinguïstiek. Dit betrof een verplichte vraag en er zijn dus ook 52 antwoorden op gekomen. Door middel van deze vraag wordt duidelijk waar men aan denkt bij de term sociolinguïstiek. Hierdoor wordt het mogelijk om eventuele misconcepties op het spoor te komen en om te zien in hoeverre de kennis van de thema's binnen de sociolinguïstiek van de docenten overeenkomt met de thema's binnen het wetenschappelijk onderzoeksveld.

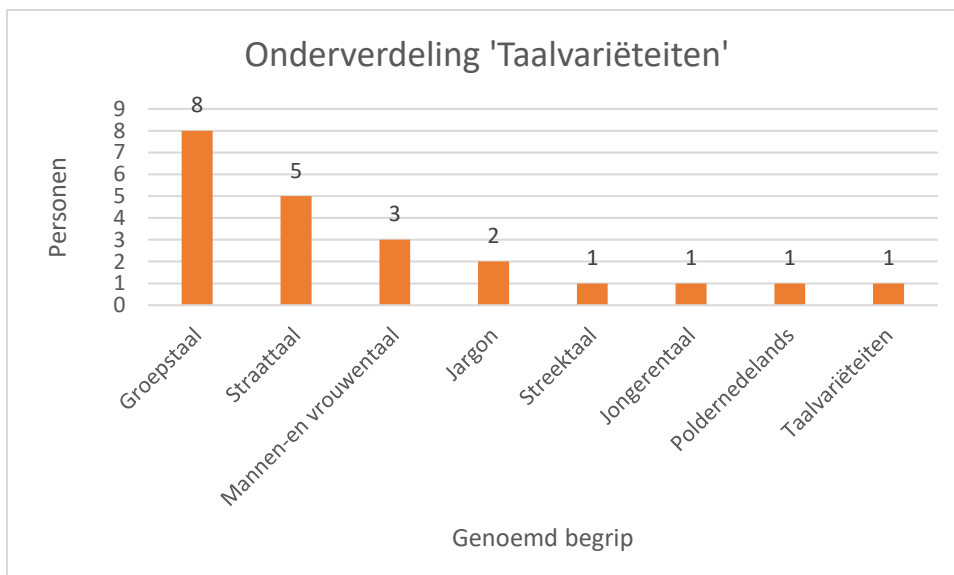
Er zijn heel veel verschillende begrippen genoemd door de docenten. Ik heb hierin een bepaalde rangschikking en ordening aangebracht en de verschillende antwoorden samengebracht onder verschillende labels. Het viel namelijk op dat sommige begrippen gemakkelijk onder een noemer te scharen viel. Zo was het allereerst opvallend dat er veel soorten talen werden genoemd: *groepstalen, jongerentalen, mannen- en vrouwentalen, jargon, strektalen* enz. Deze begrippen heb ik samengevoegd onder het label *taalvariëteiten*. Ook werd er een aantal keren het begrip *sociaal* genoemd in een andere context, zoals *sociale mobiliteit* en *sociale situaties*. Deze begrippen heb ik dan vervolgens ook samengebracht onder het label *sociaal*. Ik heb ervoor gekozen om verschillende labels aan te brengen, omdat het anders lastig is een bepaalde rangschikking aan te brengen en een

overzicht te krijgen over de gegeven antwoorden. Ik bespreek de genoemde antwoorden als volgt: allereerst bespreek ik de labels die meer dan vijf keer genoemd zijn, daarna de labels die meer dan 1 keer, maar minder dan 5 keer genoemd zijn en vervolgens geef ik aan welke begrippen een keer genoemd zijn, deze begrippen zijn dus niet onder een label te scharen, maar staan op zichzelf.

De begrippen/labels die meer dan 5 keer genoemd zijn, zijn te vinden in onderstaande grafiek:

Het is opvallend dat het onderdeel *taalvariëteiten* duidelijk het meest voorkomt. Onder taalvariëteiten heb ik niet alleen het begrip *taalvariëteit* meegerekend, maar ook verschillende taalvariëteiten zelf. Het onderdeel *taalvariëteiten* is dus weer als volgt onder te verdelen:

Het begrip *groepstaal* komt binnen deze categorie het meest voor. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de onderbouwmethoden Nieuw Nederlands, Talent en TaalpuntNL en de bovenbouwmethode Nieuw Nederlands hier aandacht aan schenken. Het is aannemelijk dat docenten deze lessen ooit

wel eens hebben gegeven en daarom goed op de hoogte zijn van groepstalen. Ook is het gemakkelijk om aan de hand van het begrip groepstalen aan te sluiten bij de leefwereld van jongeren.

Het begrip *dialect* is 12 keer genoemd. Dialect is ook een onderwerp dat in de onderbouwmethodes Nieuw Nederlands, Talent en TaalpuntNL en in de bovenbouwmethode Kiliaan wordt genoemd. Het is opvallend dat het onderdeel dialect in de methodes vaak samen behandeld wordt met standaardtaal. In deze enquête is het begrip *standaardtaal* echter geen enkele keer genoemd, hoewel dit begrip in Nieuw Nederlands, Talent, TaalpuntNL en Kiliaan wel wordt behandeld. Alleen het afwijkende, in dit geval *dialect*, wordt besproken en het algemeen geaccepteerde, in dit geval *standaardtaal*, wordt niet besproken.

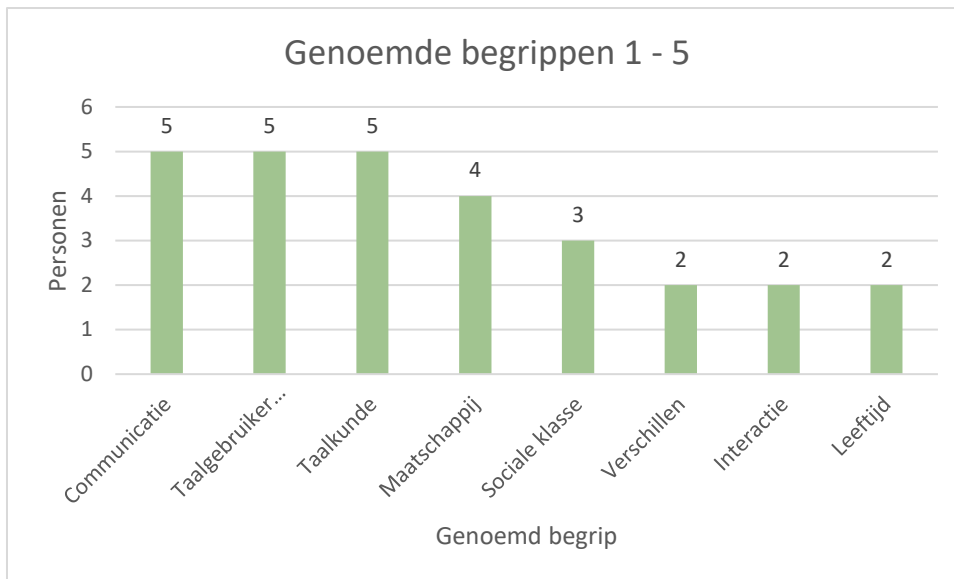
Taalvariatie is ook een begrip dat vaak wordt genoemd, namelijk 10 keer. Het is opvallend dat dit begrip in geen enkele onderbouwmethode voorkomt, maar wel in 5 verschillende bovenbouwmethodes, namelijk in Talent, Nieuw Nederlands, Tweede Fase Op Niveau Taalvariatie, Kiliaan en Taalkunde voor de Tweede Fase. Toch hebben ook onderbouwdocenten dit begrip wel genoemd. *Taalvariatie* hangt ook weer samen met het hierboven besproken label *dialect* en het daarboven besproken label *taalvariëteiten*. De concrete verschijningsvormen van *taalvariatie* worden namelijk *taalvariëteiten* genoemd en *dialect* is een specifieke *taalvariëteit* die gesproken wordt door een groep mensen.

Het woord *groep* is 9 ook keer genoemd. Aangezien het begrip *groepstaal* ook 8 keer is genoemd (valt binnen het label *taalvariëteiten*), kunnen we stellen dat het concept van groepen en talen van groepen relatief bekend is onder de docenten Nederlands. *Groepstaal* wordt behandeld in de methode Nieuw Nederlands (zowel onder- als bovenbouwmethode), Talent, TaalpuntNL en Kiliaan.

Het begrip *taal* is 8 keer genoemd. Dit begrip is relatief breed en het is lastig om precies te duiden wat de respondenten hiermee bedoeld hebben. Hetzelfde geldt voor het begrip *sociaal* dat zes keer genoemd is, het is ook niet precies duidelijk wat de respondenten daarmee bedoelen.

Het begrip *taalverandering* is 7 keer genoemd en daarmee ook een begrip wat bekend is onder de docenten Nederlands. Taalverandering wordt besproken in Talent, TaalpuntNL, Nieuw Nederlands (bovenbouwmethode), Kiliaan en Taalkunde voor de Tweede Fase. Ook *herkomst van het Nederlands* is 6 keer genoemd. *Taalverandering* en *herkomst van het Nederlands* zijn allebei begrippen die te maken hebben met het ontstaan en het veranderen van het Nederlands, dus met de dynamiek van het Nederlands.

Begrippen die meer dan 1 keer, maar minder dan 6 keer genoemd worden, zijn de begrippen uit onderstaande tabel:

Er zijn drie begrippen 5 keer genoemd, namelijk *communicatie*, *taalgebruikers* en *taalkunde*. Het begrip *communicatie* is vrij breed, het is vanuit allerlei invalshoeken te benaderen. Voor de begrippen *taalgebruikers* en *taalkunde* geldt hetzelfde. Hieruit kan worden afgeleid dat bij de respondenten bekend is dat de taalgebruiker een grote plaats inneemt en dat sociolinguïstiek een onderdeel is van de taalkunde.

Er zijn een groot aantal begrippen die maar een keer genoemd zijn. Het gaat om de volgende begrippen: *Labov*, *wetenschap*, *parameters*, *context*, *linguïstisch*, *puzzelen*, *emoties*, *identiteit*, *regionale factoren*, *pragmatiek*, *Chomsky*, *code*, *omgang*, *bijzonderheden*, *interpretatie*, *metacommunicatie*, *connotatie*, *brein*, *priming*, *formeel*, *informeel*, *taalonderzoek*, *status*, *ontwikkeling*, *beïnvloeding*, *nieuwe Nederlandse woorden*, *syntaxis* en *geen idee*.

Nagenoeg alle antwoorden hebben duidelijk te maken met sociolinguïstiek. Slechts bij een aantal begrippen is het niet helemaal duidelijk wat er precies bedoeld wordt, dit geldt o.a. voor de begrippen *puzzelen* en *bijzonderheden*.

Het is opvallend dat het begrip *identiteit* maar een keer genoemd wordt, hoewel dit toch een centraal thema is in de sociolinguïstiek in de Laboviaanse zin. Voor het noemen van de naam *Chomsky* zijn twee verklaringen. Allereerst is het mogelijk dat de respondenten het gedachtengoed van Chomsky in verband heeft gebracht met de sociolinguïstiek, aan de andere kant kan de respondent Chomsky genoemd hebben, omdat de sociolinguïstiek als reactie op het systematische denken van Chomsky gezien kan worden.

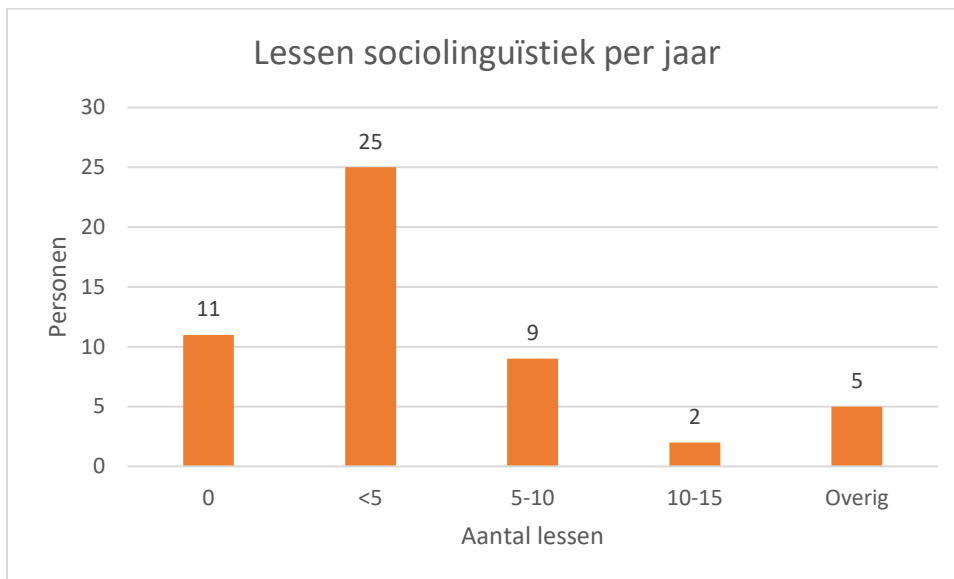
Ook het noemen van het begrip *priming* is interessant. Priming is het onbewust herkennen en overnemen van woorden en structuren. Priming heeft dus te maken met beïnvloeding. Het begrip *beïnvloeding* is ook een keer genoemd. De connotatie die meeklinkt is dat mensen elkaar door hun taalgebruik beïnvloeden.

Samenvattend kan worden gesteld dat er een grote hoeveelheid aan begrippen is genoemd. In hoofdstuk 2, paragraaf 2 is een onderscheid gemaakt tussen aan de ene kant taalsociologie, *sociology of language*, en aan de andere kant sociolinguïstiek. Het is interessant om te zien dat de begrippen die door de respondenten genoemd worden, voornamelijk vallen binnen de sociolinguïstiek in Laboviaanse zin. Nu is het wel lastig dat de antwoorden voornamelijk bestaan uit een woord, waardoor het niet precies duidelijk is wat de bedoeling is van de respondenten en welke gedachtegang hierachter schuil gaat.

Onderwerpen binnen de taalsociologie zijn o.a. *tweetaligheid*, *code-switching*, *diglossie* enzovoorts. Deze begrippen zijn helemaal niet genoemd door de respondenten in tegenstelling tot de thema's die binnen de Laboviaanse sociolinguïstiek aan bod komen, zoals *dialect*, *sociolect*, *gender*, *ethniciteit*, *identiteit* enz. De respondenten denken bij het begrip sociolinguïstiek dus niet zozeer aan taalsociologie, maar aan het begrip sociolinguïstiek in Laboviaanse zin.

5.5.2 Lessen sociolinguïstiek

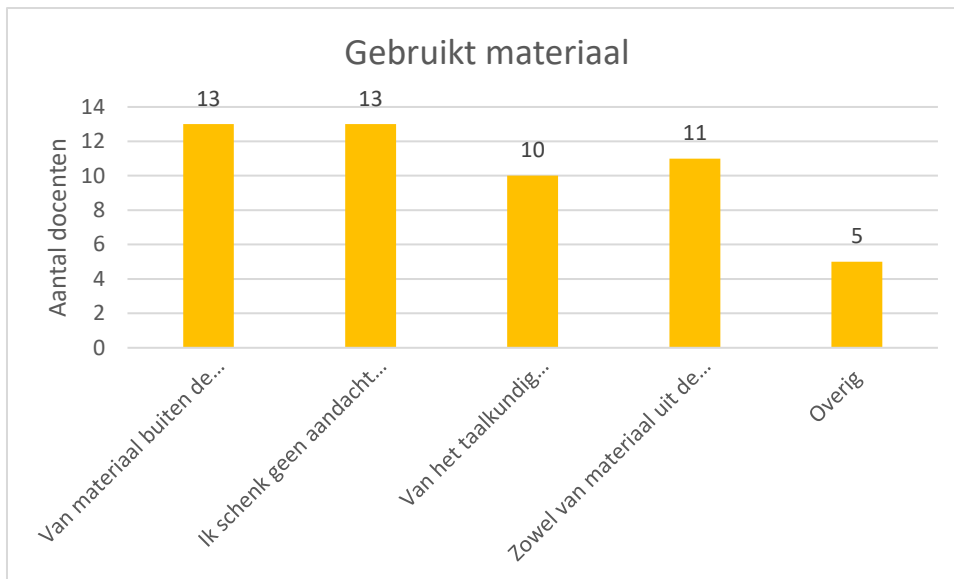
In de volgende vraag is aan de docenten gevraagd hoeveel lessen de docenten besteden aan sociolinguïstische onderwerpen.

44,2% van de respondenten besteedt tussen de 1 en 5 lessen aan sociolinguïstische onderwerpen. 21,2 procent besteedt nooit tijd aan sociolinguïstische onderwerpen en 17,3% besteedt tussen de 5 en 10 lessen aan sociolinguïstische onderwerpen. 3,8% besteedt tussen de 10 en 15 lessen aan sociolinguïstische onderwerpen. 9,6% heeft iets ingevuld bij het kopje overig. Een persoon heeft aangegeven niet te weten wat sociolinguïstiek is en daarom ook deze vraag niet te kunnen beantwoorden. Een persoon heeft slechts drie puntjes ingevuld en de vraag dus eigenlijk niet beantwoord. 3 respondenten hebben, hoewel wel met verschillende bewoordingen, aangegeven dat ze in de reguliere lessen aandacht besteden aan sociolinguïstische onderwerpen, maar dat ze geen losse lessen geven met sociolinguïstische thema's als onderwerp.

5.5.3 Gebruikt materiaal

In deze vraag is er gevraagd naar het materiaal wat door de docenten gebruikt wordt. De docenten konden kiezen uit vier antwoordopties en uit de optie *overig*.

Van de docenten die aandacht besteden aan sociolinguïstische onderwerpen, maakt 25% gebruik van zowel materiaal buiten de methode als uit de methode. 5 mensen hebben het vakje *overig* aangeklikt. Deze respondenten gaven de volgende antwoorden: *dingen die langskomen in de actualiteit, ?, Hulshof e.a. Taalkunde voor de Tweede Fase, scriptiegerelateerd en krantenknipsels*. Het is opvallend dat er zoveel gebruik wordt gemaakt van materiaal buiten de methode om. Om dit te kunnen begrijpen is gevraagd naar de mate waarin de respondenten tevreden zijn over het aangeboden materiaal in de methode.

5.5.4 Tevredenheid materiaal

In deze vraag is gevraagd naar de mate van tevredenheid m.b.t. het aangeboden materiaal in de methode. Bij de vraag is aangegeven dat de docenten die geen lessen sociolinguïstiek gaven, de vragen open konden laten. De docenten moesten antwoorden op een vijfpuntsschaal, waarbij een 1 stond voor zeer ontevreden en een 5 voor zeer tevreden. In totaal hebben 30 respondenten deze vraag ingevuld. Niet alle docenten die lessen sociolinguïstiek geven, hebben deze vraag ingevuld. Het gemiddelde tevredenheidscijfer is een 2,43. Op een vijfpuntsschaal scoort een 2,4 net onder het gemiddelde.

Deze getallen zijn uitgesplitst per methode:

<u>Gebruikte methode</u>	<u>Aantal respondenten</u>	<u>Gemiddeld tevredenheidscijfer</u>
Onbekend	12	2,08
Nieuw Nederlands	8	2,13
Op Niveau	5	2,80
Talent	3	3,00
TaalpuntNL	1	4,00
Bruuttaal	1	5,00
Deviant	1	2,00
Totaal	31⁶	2,43

⁶ In totaal hebben 30 respondenten deze vraag ingevuld. Een respondent heeft echter aangegeven met twee methodes te werken, dus het tevredenheidscijfer is bij beide methodes meegerekend.

Het is opvallend dat 12 mensen deze vraag wel hebben ingevuld, terwijl ze niet hebben aangegeven welke methode ze gebruikten. Het springt vooral in het oog dat deze mensen de gebruikte methode het laagst waarderen en ook onder het gemiddelde waarderingcijfer zitten. Nieuw Nederlands scoort eveneens ondergemiddeld. De overige methode scoren bovengemiddeld, hoewel het aantal respondenten van de methode TaalpuntNL, Bruuttaal en Deviant te weinig is om een afgewogen oordeel te geven.

5.5.5 Samenvattend deel 2

Samenvattend kan gesteld worden dat uit dit tweede deel van de enquête blijkt dat de respondenten over het algemeen weten welke onderwerpen binnen de sociolinguïstiek aan de orde komen en dat er vooral de nadruk is gelegd op de variëteit in taal en de samenhang tussen groep en taal. In de lessen wordt aan sociolinguïstische onderwerpen echter niet veel tijd besteed. Het merendeel van de respondenten blijft steken bij de 0 – 5 lessen per jaar. Ook blijkt dat het merendeel van de docenten voor deze lessen gebruik maakt van materiaal buiten de methode om. Het gemiddelde tevredenheidscijfer over de methodes blijft ook hangen bij een 2,43 op een vijfpuntsschaal, dit is dus ondergemiddeld. De methodes voldoen dus niet in alle gevallen om volgens de respondenten een les/lessen sociolinguïstiek te geven.

5.6 Resultaten deel 3

In het derde deel van de enquête is gevraagd naar het belang dat de docenten hechten aan de behandeling van verschillende onderwerpen. De respondenten moesten per onderwerp aangeven hoe belangrijk ze het vonden dat dit onderwerp in de lessen Nederlands naar voren komt. Er is gewerkt met een vijfpuntsschaal, waarbij 1 stond voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk. Deze vragen waren verplicht. Allereerst licht ik toe waarom ik deze onderwerpen in de enquête opgenomen heb.

5.6.1 Verantwoording opgenomen onderwerpen

Ik het voor het onderwerp *standaardtaal*, *dialect* en *sociolect* gekozen, omdat dit een centraal thema is binnen de sociolinguïstiek in Laboviaanse zin (zie paragraaf 2.2). In kerndoel 14 uit 1992 wordt ook aangegeven dat de leerlingen het verschil tussen dialecten, groepstalen en standaardtalen moeten kennis. De onderwerpen *standaardtaal* en *dialect* worden besproken in drie onderbouwmethodes: Nieuw Nederlands, Talent en TaalpuntNL en de bovenbouwmethode Kiliaan. Het onderwerp *sociolect* wordt besproken in de onderbouwmethode Talent en de bovenbouwmethode Kiliaan. Het is daarom een thema dat relatief vaak behandeld wordt en het is daarom nuttig te weten in hoeverre dit onderwerp belangrijk wordt geacht. Voor het onderwerp *taalvariatie* is gekozen, omdat dit onderwerp onlosmakelijk verbonden is met sociolinguïstiek. De sociolinguïstiek dankt haar bestaansrecht aan het feit dat dat er verschillen zijn in taalgebruik. Het onderwerp *de geschiedenis van het Nederlands* is strikt gezien geen sociolinguïstisch onderwerp. Dit onderwerp is toch opgenomen in de enquête, omdat in paragraaf 3.2 bij de behandeling van de kerndoelen 1992 in kerndoel 14 aan de orde komt dat de leerlingen moeten kennis hoe talen ontstaan, veranderen en in stand blijven. Het is daarom interessant om te zien in hoeverre de docenten dit gedeelte uit het kerndoel van 1992 nog relevant vinden.

Voor de onderdelen *taal en identiteit*, *taal en gender* en *taal en etniciteit* is gekozen, omdat dit belangrijke thema's zijn binnen de sociolinguïstiek. Voor het onderdeel *jongertaal* is gekozen,

omdat dit onderwerp erg aansluit op de belevingswereld van jongeren en het door diverse methodes aangeboden wordt.

5.6.2 Standaardtaal, dialect, sociolect

In totaal is deze vraag 51 keer ingevuld. De gemiddelde score was 3,75. Dit kan als volgt uitgesplitst worden:

Scorepunt	Aantal keer genoemd
1	0
2	2
3	14
4	28
5	6
Totaal	51

5.6.3 Taalvariatie

In totaal is deze vraag 51 keer ingevuld. De gemiddelde score was 3,78. Dit kan als volgt uitgesplitst worden:

Scorepunt	Aantal keer genoemd
1	1
2	2
3	9
4	34
5	5
Totaal	51

5.6.4 Geschiedenis van het Nederlands

In totaal is deze vraag 51 keer ingevuld. De gemiddelde score was 3,49. Dit kan als volgt uitgesplitst worden:

Scorepunt	Aantal keer genoemd
1	3
2	6
3	11
4	25
5	6
Totaal	51

5.6.5 Taal en identiteit

In totaal is deze vraag 51 keer ingevuld. De gemiddelde score was 3,71. Dit kan als volgt uitgesplitst worden:

Scorepunt	Aantal keer genoemd
1	2
2	4
3	12
4	22
5	11
Totaal	51

5.6.6 Taal en gender

In totaal is deze vraag 51 keer ingevuld. De gemiddelde score was 3,12. Dit kan als volgt uitgesplitst worden:

Scorepunt	Aantal keer genoemd
1	5
2	7
3	20
4	15
5	4
Totaal	51

5.6.7 Taal en etniciteit

In totaal is deze vraag 51 keer ingevuld. De gemiddelde score was 3,29. Dit kan als volgt uitgesplitst worden:

Scorepunt	Aantal keer genoemd
1	3
2	7
3	16
4	22
5	3
Totaal	51

5.6.8 Jongerentaal

In totaal is deze vraag 51 keer ingevuld. De gemiddelde score was 3,51. Dit kan als volgt uitgesplitst worden:

Scorepunt	Aantal keer genoemd
1	2
2	4
3	17
4	22
5	6
Totaal	51

5.6.9 Andere belangrijke sociolinguïstische onderwerpen

In deze vraag is gevraagd naar mogelijk andere belangrijke sociolinguïstische onderwerpen. Deze vraag is door 10 respondenten ingevuld. De volgende antwoorden zijn gegeven:

- *(zogenaamd) vakjargon t.o.v. helder formuleren*
- *De functie van taal in kunst bij cabaretiers*
- *Communicatie van dieren*
- *Beleefdheidsvormen, ongeschreven communicatieregels*
- *Welke invloeden we verwachten in de toekomst en wat zijn betekenissen voor de standaardtaal*
- *Gebarentaal – effect van taal*
- *Taal en leeftijd*
- *Ik vind het belangrijk dat leerlingen zich realiseren dat het er is en zij er bewust gebruik van kunnen maken*
- *Taal en invloed/macht/respect*

Niet alle gegeven antwoorden vallen binnen het domein van de sociolinguïstiek. *De functie van taal in kunst bij cabaretiers, communicatie van dieren, vakjargon t.o.v. helder formuleren, beleefdheidsvormen, ongeschreven communicatieregels* en *gebarentaal* zijn geen onderwerpen die binnen de sociolinguïstiek behandeld worden. De antwoorden *taal en leeftijd, invloeden op de standaardtaal* en *taal en invloed/macht/respect* zijn wel onderwerpen die passen binnen de sociolinguïstiek.

5.7.0 Samenvattend deel 3

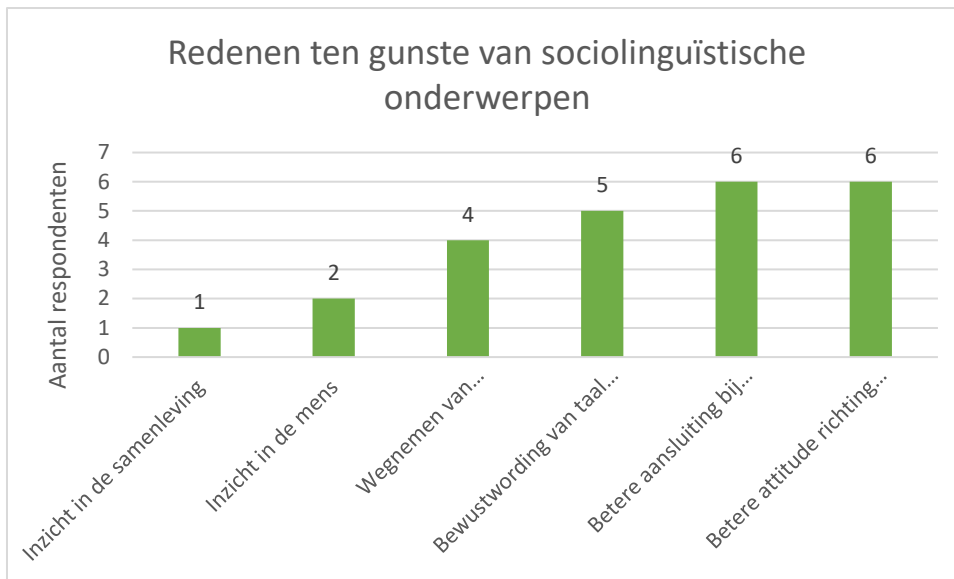
Samenvattend kan gesteld worden dat het onderdeel taalvariatie (score 3,78) als meest belangrijke onderwerp wordt gezien, op de voet gevolgd door standaardtaal, dialect en sociolect (score 3, 75). Dit komt overeen met de enquêteresultaten. Het onderwerp dat het minst relevant is gevonden door docenten Nederlands is het onderwerp taal en gender met een score van 3.12. Deze relevantieantwoorden komen ook terug in de enquêtevraag naar een drietal woorden waaraan men dacht bij het woord *sociolinguïstiek*. Uit deze vraag (zie paragraaf 5.5.1) kwam naar voren dat de onderdelen groepstalen en taalvariëteiten het meest genoemd werden. Voor veel respondenten behoren deze onderwerpen dus mogelijk tot de kern van de sociolinguïstiek en worden deze onderwerpen daarom ook het meest relevant gevonden.

5.7 Resultaten deel 4

In het vierde deel van de enquête is gevraagd naar de redenen om wel of geen sociolinguïstische onderwerpen in de lessen Nederlands te behandelen en of sociolinguïstische onderwerpen meer geschikt zijn voor de onderbouw of de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

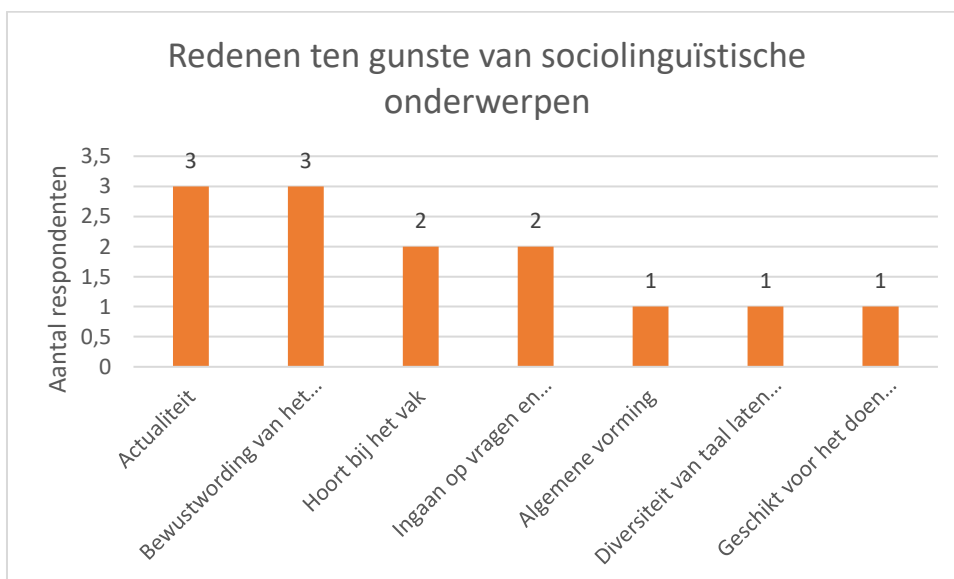
5.7.1 Redenen om in de les aandacht te schenken aan sociolinguïstische onderwerpen

In deze vraag is aan de respondenten gevraagd welke redenen voor hen belangrijk zijn om wel sociolinguïstische onderwerpen in de lessen te behandelen. Ik vergelijk deze redenen met de zes redenen die in paragraaf 2.3 genoemd zijn. De antwoorden van de respondenten heb ik, voor zover dat mogelijk was, geplaatst in deze categorieën.

Slechts een keer is er een antwoord gegeven dat past binnen de reden ‘inzicht in de samenleving’. Het antwoord dat gegeven is, is *leerlingen meer inzicht geven in de talige wereld om hen heen*. Dit antwoord past binnen deze categorie, talige wereld kan gelijkgesteld worden met samenleving. Er zijn twee antwoorden gegeven die passen binnen de categorie ‘inzicht in de mens’, namelijk *je bent taal* en *taal zegt wie je bent*. Het wegnemen van vooroordelen t.o.v. verschillende taalvariëteiten wordt door 4 docenten als een reden gezien om sociolinguïstische lessen te geven. Hieronder vallen antwoorden die aangeven dat het empathisch vermogen van leerlingen door lessen sociolinguïstiek bevorderd wordt. Een betere aansluiting met het wetenschappelijk vakgebied en een betere attitude richting het vak Nederlands worden steeds door zes respondenten als reden opgegeven ten gunste van sociolinguïstische onderwerpen. Verschillende respondenten geven aan dat leerlingen lessen sociolinguïstiek leuk vinden en dat dit bijdraagt aan een positievere kijk op het vak Nederlands.

Er zijn ook verschillende redenen genoemd die niet naar voren zijn gekomen in paragraaf 2.3. Deze redenen heb ik gerubriceerd op thema:

De overige redenen die genoemd worden lopen sterk uiteen. Er zijn verschillende respondenten die niets hebben ingevuld, maar er zijn ook verschillende respondenten die wel een antwoord hebben gegeven, maar van wie het antwoord niet specifiek is, zoals *het komt spontaan naar voren*. Drie respondenten hebben aangegeven dat de actualiteit een reden kan zijn voor de behandeling van sociolinguïstische onderwerpen, maar dit is niet duidelijk gespecificeerd. Eveneens drie proefpersonen hebben aangegeven dat *bewustwording van het belang van taal* een reden is voor het behandelen van sociolinguïstische onderwerpen. Twee respondenten hebben aangegeven dat sociolinguïstiek gewoon bij het vak hoort en eveneens twee respondenten hebben aangegeven dat het belangrijk is om in te gaan op vragen van leerlingen m.b.t. sociolinguïstische onderwerpen. Drie redenen zijn slechts een keer genoemd, namelijk *algemene vorming*, *diversiteit van taal laten zien* en *geschikt voor het doen van onderzoek*.

5.7.2 Redenen om in de les geen aandacht te schenken aan sociolinguïstische onderwerpen

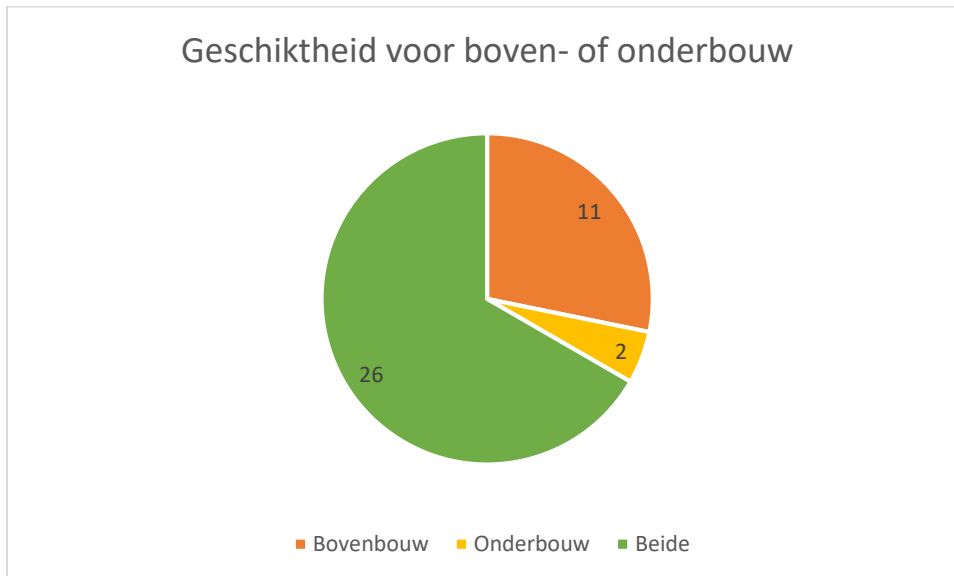
In deze vraag is gevraagd naar de redenen om geen sociolinguïstische onderwerpen te behandelen. In onderstaande grafiek zijn de antwoorden weergegeven per categorie.

Het is opvallend dat de categorie 'tijdsgebrek' er met kop en schouders bovenuit steekt. Deze categorie hangt ook samen met de andere categorieën. Zo staat 'geen onderdeel van het examenprogramma' op de tweede plaats, het hoeft namelijk niet gelijk een bezwaar te zijn dat een onderdeel niet in het examenprogramma is opgenomen. Als er geen tijdgebrek is, is er ook meer ruimte om de overige uren op te vullen met andere, waaronder mogelijk sociolinguïstische, onderwerpen. Hetzelfde geldt voor de categorie 'urgentie van andere onderdelen'. Een bezwaar van een andere categorie is 'moeite om materiaal te vinden'. Twee respondenten ervaren een cultuur binnen de school die niet echt openstaat voor de behandeling van sociolinguïstisch materiaal. Een proefpersoon vindt dat er weinig samenhang is tussen de verschillende sociolinguïstische onderwerpen en een proefpersoon vindt sociolinguïstische onderwerpen te moeilijk.

5.7.3 Geschiktheid voor boven- of onderbouw

In de volgende vraag is aan de respondenten gevraagd of ze de lessen sociolinguïstiek meer geschikt vinden voor de onder- of de bovenbouw. In totaal is deze vraag door 39 proefpersonen ingevuld. Dit was een open vraag, zodat de docenten konden toelichten waarom ze dit antwoord gegeven hadden.

In totaal hebben 26 respondenten aangegeven dat ze lessen sociolinguïstiek net zo geschikt vinden voor de bovenbouw en de onderbouw. Wel wordt in de antwoorden vaak gezegd dat de focus en het doel van de lessen sociolinguïstiek in de onder- of bovenbouw anders is. Zo zegt een respondent: *'beide even geschikt: in de onderbouw voor hun identiteitsvorming en in de bovenbouw voor verdiepen taalonderzoek'* en een andere respondent: *'onderbouw: kennis maken met verschillende onderwerpen. Bovenbouw: bestuderen als wetenschappelijk object, meer diepgang, zelf onderzoek'*. Steeds komt wel naar voren dat in de onderbouw meer de basis behandeld kan worden en in de bovenbouw de verdieping. 11 respondenten hebben aangegeven lessen sociolinguïstiek meer geschikt te vinden voor de bovenbouw. De teneur die steeds in de antwoorden terugkomt, is dat het in de onderbouw te complex zou zijn. 2 respondenten hebben aangegeven dat de lessen meer geschikt zijn voor de onderbouw. De motivatie die hiervoor gegeven is, is dat leerlingen nieuwsgieriger zijn en meer vragen.

5.7.4 Samenvattend deel 4

Samenvattend kan worden gesteld dat er in totaal 13 redenen genoemd worden waarom sociolinguïstische onderwerpen in de les behandeld zouden moeten worden. De meestgenoemde redenen zijn *een betere aansluiting met het wetenschappelijke vakgebied* en *een betere attitude richting het vak Nederlands*. De belangrijkste reden om geen aandacht te geven aan sociolinguïstische onderwerpen is tijdgebrek en het feit dat sociolinguïstiek geen onderdeel uitmaakt van het examenprogramma. Sociolinguïstiek wordt door de respondenten zowel voor de onder- als de bovenbouw geschikt gevonden, maar wel moet de focus in de onderbouw meer liggen op kennismaken met sociolinguïstische onderwerpen en in de bovenbouw op onderzoek doen aan de hand van sociolinguïstische onderwerpen.

Er kan gesteld worden dat het beeld wat deze enquête geeft niet overeenkomt met het beeld dat uit het behoeftenonderzoek van De Glopper & Van Schooten naar voren kwam. Over het algemeen zijn docenten Nederlands positief over het vakonderdeel sociolinguïstiek en worden er veel redenen aangedragen waarom het belangrijk kan zijn. Bij de redenen ten nadele wordt er geen enkele keer een inhoudelijke reden genoemd, bijvoorbeeld dat een vakonderdeel sociolinguïstiek niet relevant voor de leerlingen zou zijn. Dit kwam uit het onderzoek van De Glopper & Van Schooten echter wel naar voren.

6. Aanbevelingen

De gegevens die in de voorgaande hoofdstukken behandeld zijn geweest, leiden tot enkele aanbevelingen op drie niveaus. Allereerst geef ik aan wat er veranderd kan worden op curriculair niveau, vervolgens geef ik enkele aanbevelingen op methodeniveau en ik sluit af met enkele aanbevelingen op lesniveau.

6.1 Curriculair niveau

Er zijn verschillende redenen genoemd voor het invoeren van sociolinguïstisch onderwijs in het voorgezet onderwijs (paragraaf 2.3 en 5.7.1). Lessen sociolinguïstiek zijn dus wel degelijk nuttig. Het zou daarom wenselijk zijn als er naast het taalvaardigheidsonderwijs ook taalkundig onderwijs gegeven zou worden op middelbare scholen. Het expliciet opnemen van een extra kerndoel of het toevoegen van een extra onderdeel in het examenprogramma zou hiervoor een goede stap kunnen zijn. Hiermee worden dan ook de belangrijkste argumenten ten nadele van sociolinguïstiek in het voortgezet onderwijs, namelijk tijdgebrek en het feit dat sociolinguïstiek geen onderdeel uitmaakt van het examenprogramma is, tenietgedaan.

Deze aanbeveling wordt breed ondersteund, onder andere door het Manifest Nederlands op school⁷, waarin vooral in artikel 3 aandacht wordt geschonken aan het feit dat het schoolvak Nederlands niet enkel moet draaien om de vorm, maar dat juist het Nederlands als taalkundig fenomeen, dus als product en producent van cultuur in de context van andere culturen, als communicatiemiddel en als voertuig van het denken, voor het voetlicht moet worden geplaatst. Ook pleit het Manifest Nederlands op school voor meer samenhang tussen de verschillende onderdelen van het vak. Door sociolinguïstische onderwerpen te combineren met het doen van onderzoek en het schrijven van een verslag of het houden van een presentatie worden deze verschillende domeinen gecombineerd.

6.2 Methodeniveau

Naast deze aanbevelingen op curriculair niveau, zijn er ook diverse aanbevelingen die gedaan kunnen worden op methodeniveau. Allereerst blijkt uit de methodevergelijking uit hoofdstuk 4 dat er verscheidenheid is in de manier waarop taalkundige onderwerpen behandeld worden. Uit de enquête onder de 52 respondenten bleek dat docenten moeite hadden om materiaal te vinden om te gebruiken tijdens de lessen sociolinguïstiek. Een merendeel van de geënquêteerden gaf ook aan daarom gebruik te maken van eigen materiaal. De methodevergelijking bracht aan het licht dat bij sommige methodes, zoals bij de methode Kiliaan en de methode Nieuw Nederlands van 2005, geen verwerkingsopdrachten worden aangeboden. Lesmethodes lijken zich niet goed raad te weten met het onderdeel taalkunde. Alle andere onderdelen van het lesboek worden namelijk wel aangeboden met een verwerkingsopdracht.

Uit het enquêteonderzoek bleek dat docenten aangaven in principe wel aandacht te willen besteden aan sociolinguïstische onderwerpen, maar dat tijdgebrek en een examenprogramma dat in de nek van de docenten hijgt, redenen zijn om hier geen aandacht aan te besteden. Het is daarom een goed idee om tijdens de taalvaardigheidslessen leerlingen niet enkel teksten laten lezen over onderwerpen die niet direct met taal te maken hebben. Het valt aan te bevelen om sociolinguïstische

⁷ Te raadplegen via <https://vakdidactiek.w.nl/wp-content/uploads/2016/01/Manifest-Nederlands-op-School-afb.png>

onderwerpen te integreren in de modules *lezen, schrijven, spreken* en *doen van onderzoek*. Binnen het domein lezen zouden de leerlingen teksten aangeboden kunnen/moeten krijgen die gaan over taalkundige en/of sociolinguïstische onderwerpen. Te denken valt aan artikelen over bijvoorbeeld de taalstrijd tussen de Vlamingen, artikelen over de manieren waarop mensen zich positioneren door taal enzovoorts. Bij het onderdeel schrijven zouden leerlingen een betoog kunnen schrijven over de wenselijkheid van het aanleren van dialect of een beschouwing over de voor- en nadelen van een meertalig land. Bij het onderdeel *doen van onderzoek* kan onderzoek gedaan worden naar de manier waarop mensen door taal hun sociale identiteit vormgeven, of een onderzoek naar de rol van straattaal in de jongerencultuur.

Belangrijk is om aan te sluiten bij wetenschappelijke publicaties, zodat jongeren ook voorbereid worden op de wetenschappelijke discipline van taalkunde en specifiek de onderzoekstak van de sociolinguïstiek. Diverse docenten geven namelijk aan dat ze het belangrijk vinden dat het schoolvak Nederlands ook aansluit bij het wetenschappelijke vakgebied Nederlands en methodes kunnen hier door een selectie van (wetenschappelijke) artikelen veel aan bijdragen.

6.3 Lesniveau

Uit de enquête uit hoofdstuk 5 blijkt dat de docenten Nederlands vinden dat de focus bij de lessen sociolinguïstiek in de onderbouw moet liggen op het stimuleren van verwondering over taal, het kennismaken met verschillende onderwerpen en het koppelen aan identiteitsvorming. Vooral het boek *Talent* beidt hiervoor verschillende aanknopingspunten.

Het is verstandig om sociolinguïstische onderwerpen te koppelen aan vaardigheden. Hiermee worden namelijk de twee belangrijkste bezwaren, namelijk tijdgebrek en het examenprogramma wat belangrijker is, tenietgedaan. De verschillende vaardigheden kunnen geoefend worden aan de hand van taalkundige en sociolinguïstische onderwerpen. Sociolinguïstische onderwerpen zijn uitermate geschikt voor het doen van onderzoek. Voor inspiratie voor mogelijke onderzoeksonderwerpen, kan men terecht bij het informatieboek *Kiliaan*, waarin een lijst met taalkundige onderwerpen staat. Ook de bovenbouwmethode *Nieuw Nederlands* doet aanbevelingen voor het doen van onderzoek.

7. Conclusie

In dit onderzoek stond de vraag centraal welke plaats sociolinguïstiek heeft en/of zou moeten hebben binnen de onder- en bovenbouw van het voortgezet onderwijs binnen het schoolvak Nederlands. Allereerst is in een theoretisch kader besproken wat sociolinguïstiek precies is en welk nut de behandeling hiervan kan hebben voor middelbare scholieren. Vervolgens is door middel van een methodevergelijking in kaart gebracht wat methodes met betrekking tot sociolinguïstische onderwerpen aanbieden. Daarna is door middel van een enquêteonderzoek ingegaan op de haalbaarheid en de wenselijkheid om lessen sociolinguïstische lessen te geven in het voortgezet onderwijs.

Uit deze verschillende soorten onderzoek blijkt allereerst dat in het **verleden** al diverse keren een roep is geweest om meer taalkunde in het onderwijs te implementeren. O.a. Bennis heeft over het nut en de relevantie hiervan nagedacht. De kerndoelen, referentieniveaus en het examenprogramma Nederlands zijn echter niet dwingend en concreet genoeg om de docenten een stok achter de deur te geven om taalkundige en sociolinguïstische stof te behandelen. De kerndoelen zijn steeds globaler geformuleerd, wat ten gunste komt van het taalvaardigheidsonderwijs en ten nadele van het sociolinguïstisch onderwijs. Het behoeftenonderzoek van De Glopper & Van Schooten uit 1990 heeft laten zien dat er door docenten, oud-leerlingen en ontwikkelde Nederlands niet positief werd aangekeken tegenover de opname van een onderdeel sociolinguïstiek in het examenprogramma.

In het **heden** zien we dat de behandeling van sociolinguïstische onderwerpen een marginale plaats inneemt. Ook in methodes worden de taalkundige en sociolinguïstische onderwerpen anders behandeld dan de vaardigheidsonderdelen. Deze onderwerpen worden namelijk of helemaal niet aangeboden of aangeboden zonder verwerking en/of diepgang. Docenten besteden dan ook vaak niet veel aandacht aan sociolinguïstische onderwerpen, het merendeel niet meer dan 5 lessen per jaar. De resultaten uit het enquêteonderzoek laten echter wel een verschuiving zien ten opzichte van het onderzoek van De Glopper & Van Schooten. Docenten blijken namelijk relatief positief tegenover lessen sociolinguïstiek te staan en vinden dit vakonderdeel relevant en nuttig, wat uit het behoeftenonderzoek van De Glopper & Van Schooten niet blijkt.

Het zou wenselijk zijn als in de **toekomst** de lespraktijk zou verschuiven ten gunste van taalkunde in het algemeen en van sociolinguïstiek in het bijzonder. Hierbij ligt een taak op curriculair niveau, op methodeniveau en op lesniveau. Hoopgevend is in dit opzicht de brede discussie die op dit moment gevoerd wordt over de inhoud van het schoolvak Nederlands en het manifest Nederlands op school.

8. Discussie

Binnen dit onderzoek zijn drie verschillende soorten onderzoek uitgevoerd, een theoretisch onderzoek, een methodevergelijking en een enquêteonderzoek. Mijn theoretisch onderzoek heb ik steeds gevalideerd met bronnen en is dus herhaalbaar. De methodevergelijking is uitgevoerd door een beoordelaar. Wellicht was een andere beoordelaar tot andere conclusies gekomen. Ik heb het probleem van een te subjectieve weergave proberen te ondervangen door elke methode te bespreken aan de hand van steeds dezelfde categorieën. Door discussie tussen verschillende beoordelaars zou echter een objectiever oordeel tot stand kunnen komen. Een ander punt van discussie met betrekking tot de methodevergelijking is dat er steeds een voorbeeld gegeven is over een onderwerp, namelijk dialect of taalvariatie, en dat aan de hand van dat voorbeeld eerste conclusies zijn getrokken over de behandeling van sociolinguïstische onderwerpen in het algemeen. Een bespreking van meerdere onderwerpen had een vollediger beeld gegeven, maar in verband met de beperkte ruimte van dit onderzoek is dit niet haalbaar geweest. Ik heb ervoor gekozen om alleen de methodes te analyseren die in de lessen gebruikt worden. Oudere drukken van methodes heb ik dus niet meegenomen, sociolinguïstisch materiaal dat hierin voorhanden is, heb ik dus niet besproken.

Ook bij het enquêteonderzoek zijn verschillen kanttekeningen te plaatsen. Allereerst is de enquête door slechts 52 respondenten ingevuld. Dit is genoeg om een globaal beeld te krijgen, maar om echt harde conclusies te kunnen trekken, is het relatief weinig. Er was bijvoorbeeld maar een respondent die de methode Bruuttaal! en een respondent die de methode TaalpuntNL gebruikte. Dat is te weinig om iets te kunnen zeggen over de manier waarop deze methodes functioneren in de lessen en wat de tevredenheid hierover is. Idealiter zou de onderzoeksgroep dus groter moeten zijn. Een ander punt van kritiek is de hoeveelheid open vragen. Het was niet altijd duidelijk wat de docenten precies bedoelden met hun antwoorden en wat hun motivatie daarachter was. Dit probleem speelde vooral op toen de docenten drie dingen moesten noemen waaraan ze dachten bij de term sociolinguïstiek. De vraagstelling had aangepast moeten worden en er had moeten worden gevraagd of de docenten dat antwoord hadden kunnen toelichten, zodat er geen/minder gemakkelijk een foute categorisatie of interpretatie van het antwoord kan optreden.

Het enquêteonderzoek is in verband gebracht met het onderzoek van De Glopper & Van Schooten. Hierbij moet echter niet uit het oog verloren worden dat de onderzoeksgroep anders is. De Glopper & Van Schooten hebben niet enkel vragen gesteld aan docenten Nederlands, maar ook aan ontwikkelde Nederlanders en oud-leerlingen. Ook is de context waarin beide onderzoeken zijn uitgevoerd niet helemaal hetzelfde. De Glopper & Van Schooten voerden hun onderzoek uit met het oog op de herziening van de examenprogramma's, in het behoeftenonderzoek werden er dus ook expliciete vragen gesteld over het examenprogramma. Dat is echter in het enquêteonderzoek van deze scriptie niet het geval. Er zijn geen expliciete vragen gesteld over opname in het examenprogramma, het zou interessant zijn om dat in een vervolgonderzoek wel te doen. De focus van dit enquêteonderzoek lag echter meer op de huidige lespraktijk en niet zozeer op de herziening van een examenprogramma.

Het doel van dit onderzoek was om aan te geven welke moeilijkheden, maar ook welke kansen er liggen om sociolinguïstiek een plaats te geven in het voorgezet onderwijs. Dit doel is door middel van deze scriptie in zoverre bereikt dat er zeker knelpunten (tijdgebrek, examenprogramma, geen toegang tot geschikt materiaal), maar ook kansen (positieve attitude van docenten richting sociolinguïstiek, voldoende kennis bij docenten, het Manifest Nederlands op School, bruikbaar

methodemateriaal) in kaart zijn gebracht. Het zou interessant zijn om met een groter aantal respondenten en met een aantal diepte-interviews het veld breder in kaart te brengen.

Bibliografie:

- Bennis, H. (1993). Taalkunde in de bovenbouw. In Goedegebuure, J. (ed.) *Nieuwe wegen in taal- en literatuurwetenschap* (pp. 47 - 70). Tilburg: Rozenberg Publishers.
- Bennis, H. (1994). Taal, taalkunde en moedertaalonderwijs. *Ons Erfdeel*, 37, 721 – 729.
- Bennis, H. (2001). Tegengestelde Krachten in Taal.
<<http://www.meertens.knaw.nl/medewerkers/hans.bennis/oratie/4.html>>
- Bonset, H. & Hoogeveen, M. (2010). *Taalbeschouwing Een inventarisatie van empirisch onderzoek in basis- en voortgezet onderwijs*. Enschede: SLO.
- Bonset, H., De Boer, M. & Ekens, T. (2015). *Nederlands in de onderbouw. Een praktische didactiek*. Bussum: Coutinho.
- Boves, T. & Gerritsen, M. (1995). *Inleiding in de sociolinguïstiek*. Utrecht: Het Spectrum B.V.
- Bucholtz, M., Casillas, D.I. & Sook Lee, J. (2016). Beyond empowerment. Accompaniment and sociolinguistic justice in a youth reserach program. In Lawson, R & Sayers, D. (ed), *Sociolinguistic Research. Application and impact* (pp. 25 – 44).
- Bree, C. van (1996). *Historische Taalkunde*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Daan, J. (2002). Sociolinguïstiek. Geraadpleegd via
<www.meertens.knaw.nl/jo_daan/sociolinguïstiek.pfd>
- Delarue, S. (2015). Meer taalkunde in de klas, waarom en hoe?
<<https://stevendelarue.be/2015/08/04/meer-taalkunde-in-de-klas-waarom-en-hoe/>>
- Don, J. & Koppen, M. van (2017). Taalkunde in het onderwijs.
<<http://www.neerlandistiek.nl/2017/05/taalkunde-in-het-onderwijs/>>
- Herk, G. van (2012). *What is Sociolinguistics?* Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Hendrix, T. (1997). Taalkunde getoetst. Validatie van een vakonderdeel taalkunde in het schoolvak Nederlands. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Holmes, J. & Wilson, N. (2017). *An introduction to sociolinguistics*. New York: Routledge.
- Hudson, R.A. (1996). *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hulshof, H. (2014). De 'triviale' herkomst van het redekundig ontleden. *Levende Talen Magazine*, 101(7), 20-25.
- Hulshof, H. & Coppen, P.A. (2011). De strijd voor taalkunde in het schoolvak Nederland: na veertig jaar eindelijk voet aan de grond? In Daniëls, J., Hoeflaak A., Kwakernaak E. (ed) *Honderd jaar Levende Talen (1911-2011): Verleden en toekomst van het taalonderwijs* (pp. 26-30). Amsterdam: VLLT.
- Hulshof, H. & Hendrix, T. (1993). Taalkunde in het voortgezet onderwijs. Een verwarde discussie verhelderd. *Forum der Letteren*, 1, 201-220.
- Inspectie van het onderwijs (2012). *Achterstandbestrijding en referentieniveaus voor taal en rekenen in het VO. Wat staat scholen te doen?*
<https://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/onderwijsinspectie/documenten/brochures/2012/04/24/achterstandbestrijding-en-referentieniveaus-voor-taal-en-rekenen-in-het-vo/achterstandbestrijding-en-referentieniveaus-voor-taal-rekenen-in-het-vo-printversie.pdf>
- Meijerink, H.P., Letschert, J.F., Rijlaarsdam, G.C.W., Van den Bergh, H.H. & Van Streun, A. (2009). *Referentiekader Taal en Rekenen*. Enschede: Ministerie van OCW.
- Hulshof, H. & Hendrix, T. (2010). *Taalkunde en het schoolvak Nederlands*. Amsterdam: Vereniging van Leraren in Levende Talen

- Hulshof, H. (1997). Het schoolvak Nederlands in het voortgezet onderwijs: van literair-grammaticaal naar communicatief-utilitair. In De Vries, J.W., *Eene bedenkelijke nieuwigheid: twee eeuwen neerlandistiek* (pp. 113 – 129). Hilversum: Verloren.
- Hulshof, H. (2002). Taalkunde op school, hier en daar na veertig jaar. <<https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/19686/Afscheidsrede%20Hulshof.pdf?sequence=1>>
- Labov, W. (1970). The Study of Language in its Social Context. In Fishman, Gigliolo & Pride and Holmes, *Studium Generale* 23 (pp. 30 – 87).
- Neijt, A. (1991). *Universele Fonologie*. Dordrecht: Foris Publications.
- Neijt, A., Witte, T., Coppen, P.A., Mantingh, E. & Oosterholt, J. (2016). Manifest Nederlands op School. <<https://vakdidactiekgw.nl/wp-content/uploads/2016/01/Manifest-Nederlands-op-School.pdf>>
- Oostendorp, M. van (1997). Taalkunde in de klas. Het proefschrift van Ton Hendrix. *Onze Taal*, 10, 268.
- Poecke, L. van (1991). *Verbale communicatie*. Antwerpen: Garant.
- Schultink, H. (1969). Taalwetenschap en school. In Van Dam, A.S.J. (red). *Onderwijs en wetenschap* (pp. 33 – 50). Gorinchem: J. Noorduijn & Zn.
- SLO (2016). *Karakteristieken en kerndoelen. Onderbouw voortgezet onderwijs*. SLO: Enschede.
- Stokhof, M. & Lambalgen, M. van (2010). Abstracties en idealisaties. De constructie van de moderne taalkunde. *Tijdschrift voor Filosofie*, 72, 749-776.
- Wardhaugh, R. & Fuller, M. (2015). *An introduction to sociolinguistics*. Hoboken: Wiley-Blackwell.

Bijlage 1: overzicht methodevergelijking

Deel 1: onderbouw

Nieuw Nederlands

Havo/vwo1	<ol style="list-style-type: none"> 1. taalspelletjes, werken met het woordenboek 2. homoniemen, letterlijk en figuurlijk 3. neologismen en leenwoorden, versterkingen 4. naamgeven, hoe maak je tegenstellingen 5. beeldtaal, afleidingen en samenstellingen 6. moedertaal, standaardtaal, tweede taal, streektaal
T/havo1	<ol style="list-style-type: none"> 1. taalspelletjes, werken met het woordenboek 2. moedertaal, homoniemen 3. standaardtaal, werken met het woordenboek 4. nieuwe woorden 5. zelf woorden maken, versterkingen 6. beeldtaal
Ster editie hv 1 <i>taal</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. woordenschat, schooltaalwoorden 2. woordenschat, verwijswaarden, figuurlijk taalgebruik, uitdrukkingen en spreekwoorden 3. woordenschat, synoniemen en tegenstellingen 4. woordenschat, homoniemen, verwijswaarden 5. woordenschat, trappen van vergelijking, als en dan 6. woordenschat, afleidingen
Ster editie vmbo-t/havo	<ol style="list-style-type: none"> 1. woordenschat, vaktaal op school 2. woordenschat, verwijswaarden, figuurlijk taalgebruik 3. woordenschat, synoniemen en tegenstellingen 4. woordenschat, homoniemen, verwijswaarden 5. woordenschat, trappen van vergelijking, als en dan 6. woordenschat, afleidingen
Havo/vwo2	<ol style="list-style-type: none"> 1. bargoens en kwetsende taal 2. leenwoorden, neologismen en etymologie 3. werken met het woordenboek 4. voor- en achtervoegsels 5. taalgrappen 6. Bijbelse uitdrukkingen
Ster editie hv 2	<ol style="list-style-type: none"> 1. woordenschat, uitdrukkingen, verwijswaarden 2. woordenschat 3. woordenschat, het woordenboek 4. woordenschat, verwijswaarden, rijmende uitdrukkingen 5. woordenschat, afleidingen en samenstellingen 6. woordenschat, moedertaal, standaardtaal en dialect
Ster editie vmbo-t/havo2	<ol style="list-style-type: none"> 1. woordenschat, verwijswaarden 2. woordenschat, vaste voorzetsels 3. woordenschat, nieuwe woorden 4. woordenschat, samenstellingen

	<ul style="list-style-type: none"> 5. woordenschat, afleidingen 6. woordenschat, Bijbelse taal en uitdrukkingen
T/havo2	<ul style="list-style-type: none"> 1. letterlijk en figuurlijk 2. groepstaal 3. naamgeving 4. het ontstaan van woorden 5. reclametaal 6. bijzondere communicatie
Vwo3	<ul style="list-style-type: none"> 1. naamkunde 2. woorden uit andere talen 3. woordvorming 4. straattaal, standaardtaal en taalnormen 5. formeel taalgebruik 6. taalproblemen en ergernissen
Havo3	<ul style="list-style-type: none"> 1. Beeldspraak: vergelijking, metafoor en personificatie 2. woorden uit andere talen 3. woordvorming 4. straattaal, standaardtaal en taalnormen 5. formeel taalgebruik 6. Nederlands als tweede taal; Nederlands in de wereld
Ster editie havo 3	<ul style="list-style-type: none"> 1. woordenschat, gevoelswaarde, hyperbool en eufemisme 2. woordenschat, neologismen, verwijswaarden 3. woordenschat, spreekwoorden en uitdrukkingen, vaste voorzetsels 4. woordenschat, ambiguïteit, mannelijke en vrouwelijke achtervoegsels 5. woordenschat, dubbelop, uitdrukkingen 6. woordenschat, rijmende uitdrukkingen, tegenstellingen versterken
Ster editie vwo 3	<ul style="list-style-type: none"> 1. woordenschat, gevoelswaarde, hyperbool, eufemisme, understatement, litotes 2. woordenschat, neologismen en archaïsmen, verwijswaarden 3. woordenschat, spreekwoorden en uitdrukkingen, vaste voorzetsels 4. woordenschat, ambiguïteit, mannelijke en vrouwelijke achtervoegsels 5. woordenschat, dubbelop, pleonasme, tautologie, contaminatie, dubbele ontkenning, uitdrukkingen 6. woordenschat, rijmende uitdrukkingen, tegenstellingen versterken
Vmbo -gt 3	Geen taalkunde

Talent

Vmbo-t/havo1	<ul style="list-style-type: none"> 1. verborgen informatie, op onderzoek in je eigen taal (straattaal) 2. het doel van spellingsregels 3. dialect en standaardtaal, van dialect tot standaardtaal 4. beeldtaal, de eerste vormen van beeldtaal, soorten beeldtaal 5. groepstaal, straattaal 6. spreektaal en schrijftaal, vaktaal of jargon
Vmbo-t/havo2	<ul style="list-style-type: none"> 1. taalverandering, de oorzaak van taalverandering

1 ^e druk	<ol style="list-style-type: none"> 2. sociolecten 3. het ontstaan van gebarentalen 4. tweede taal of vreemde taal, talen door elkaar gebruiken 5. leenwoorden, ingeburgerde leenwoorden 6. taalverwerving bij kinderen
Havo/vwo1	<ol style="list-style-type: none"> 1. informatiebron, inhoudsopgave, register 2. moedertaal, standaardtaal, dialect 3. trefwoord, lemma, gidswoord 4. jongerentaal, straattaal 5. informatie samenvatten, bronvermelding 6. jargon
Havo/vwo2	<ol style="list-style-type: none"> 1. taalverandering, de oorzaak van taalverandering 2. sociolecten 3. het ontstaan van gebarentaal, gebarentalen zijn echte talen 4. tweede taal of vreemde taal, talen door elkaar gebruiken (codewisselen) 5. leenwoorden, ingeburgerde leenwoorden 6. taalverwerving bij kinderen
Havo 3	Geen taalkunde
Vwo/gymnasium1	<ol style="list-style-type: none"> 1. informatiebron, inhoudsopgave, register 2. moedertaal, standaardtaal, dialect 3. trefwoord, lemma, gidswoord 4. jongerentaal, straattaal 5. informatie samenvatten, werkstuk opzetten, vraagstelling 6. jargon
Vwo/gymnasium2	<ol style="list-style-type: none"> 1. moedertaal, meertaligheid, tweede taal 2. spreektaal, schrijftaal 3. je weet hoe het Nederlands zich ontwikkeld heeft
Vwo3	Geen taalkunde/kijk op taal o.i.d.
Vmbo-kgt1	<ol style="list-style-type: none"> 1. informatiebron, inhoudsopgave, register, zoekwoorden 2. lichaamstaal 3. trefwoord – woordenboek 4. jongerentaal, straattaal, standaardtaal, groepstaal 5. digitale informatiebronnen, betrouwbare websites 6. beeldtaal, pictogram, logo, infographic
Vmbo-gt 3	Geen taalkunde
Vmbo-gt 4	Geen taalkunde

Taalpunt NL, Nederlands voor de onderbouw

Havo/vwo 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. het begin van taal 2. communicatie, beeldtaal 3. dierentaal, communicatie bij dieren 4. taalverandering, het Nederlands verandert, levende en dode talen 5. taal en schrift, soorten schrift 6. leenwoorden, lenen bij de burens, Nederlandse woorden op reis
------------	---

Havo/vwo 2	<ol style="list-style-type: none"> 1. standaardtaal en dialect 2. verschillen in taalgebruik 3. de taal van reclame 4. Taalverschillen, Nederlands als tweede taal, mannen- en vrouwentaal 5. taalverwantschap, woorden uit het Grieks en Latijn 6. de Statenvertaling
Havo/vwo 3	<ol style="list-style-type: none"> 1. communicatie en ruis, lichaamstaal 2. taalontwikkeling bij kinderen 3. taalpurisme 4. de gevoelswaarde van een woord, archaïsmen, neologismen 5. groepstalen: jargon 6. groepstalen: jongerentaal

Bruuttaal!

Mavo1	Plaatsnamen
Mavo2	Woordenboeken vergelijken, etalagetaal
Mavo ¾	Moodboard, weet wat je eet
Havo 1	Plaatsnamen
Havo 2	Woordenboeken vergelijken, etalagetaal
Havo3	Moodboard, weet wat je eet
Vwo1	Plaatsnamen
Vwo2	Moodboard, etalagetaal
Vwo3	Etalagetaal, weet wat je eet

Deel 2: bovenbouw

Talent

Vwo4	Geen taalkundig materiaal
Vwo5/6	<ul style="list-style-type: none"> - Wat is taal? - Taalgeschiedenis - Taalvariatie - Etymologie - Grammatica - Transformationeel-Generatieve grammatica
Havo 4/5	Geen taalkundig materiaal

Nieuw Nederlands

Vwo4	<p>2008</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Taalvariatie <ul style="list-style-type: none"> - Jongerentaal - Streektaal 2. Taalverandering <ul style="list-style-type: none"> - De geschiedenis van het Nederlands - Invloeden uit andere talen - Verloedering of verrijking?
------	--

	<p>3. Taalstructuur</p> <ul style="list-style-type: none"> - woorden in zinnen - werkwoorden - boomstructuren - verschillen tussen talen <p>2013</p> <p>Geen taalkundige onderwerpen</p>
Vwo4/5	<p>2008: geen taalkunde</p> <p>2013:</p> <p>Onderwerpen voor het profielwerkstuk:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Talen leren (taalverwerving, tweedetaalverwerving, twee- of meertaligheid, leren lezen en schrijven) 2. Taalproblemen (analfabetisme, dyslexie, stotteren, afasie, logopedie) 3. Variaties binnen een taal (taalverandering, Streektaal/ABN, jongerentaal/sms-taal, groepstalen) 4. Woorden (etymologie van geografische namen, Nederlands overzee)
Havo4/5	<p>Onderwerpen voor het profielwerkstuk:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Talen leren (taalverwerving, tweedetaalverwerving, twee- of meertaligheid, leren lezen en schrijven) 2. Taalproblemen (analfabetisme, dyslexie, stotteren, afasie, logopedie) 3. Variaties binnen een taal (taalverandering, streektaal/ABN, jongerentaal/sms-taal, groepstalen) 4. Woorden (etymologie van geografische namen, Nederlands overzee)
Havo 4/5 Ster-editie	Geen taalkundig materiaal
Vwo4 Ster-editie	Geen taalkundig materiaal

Nieuw Topniveau

Havo/vwo informatieboek	Geen taalkundig materiaal
-------------------------	---------------------------

Tweede Fase Op Niveau Taalvaardigheid Nederlands

Havo/vwo informatieboek	Geen taalkundig materiaal
Katern Taalbeschouwing – keuzemodule havo/vwo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Taal en communicatie 2. Verbaal en non-verbaal 3. Taalverwerving 4. Klanken 5. Van klank tot letterteken 6. Nieuwe woorden 7. Woordopbouw 8. Woord en betekenis 9. Zinsbouw 10. Taalhandelingen

	11. De herkomst van het Nederlands 12. Geschiedenis van het Nederlands 13. Etymologie 14. Taalvariatie 15. Taalnormen
--	---

Kiliaan

Informatieboek havo/vwo	1. Accent 2. Afasie 3. ABN 4. Algemene taalwetenschap 5. Ambigüiteit 6. Barbarisme 7. Bargoens 8. Betekenis 9. Communicatie 10. Competence 11. Context en situatie 12. Diachronische taalwetenschap 13. Dialect 14. Dyslexie 15. Etymologie 16. Foneem 17. Fonetiek 18. Fonologie 19. Gebarentaal 20. Grammatica 21. Homonymie 22. Idioom 23. Jargon 24. Klankvorm 25. Leenwoord 26. Lexicografie 27. Lexicologie 28. Lexicon 29. Linguïstiek 30. Metafoor 31. Metataal 32. Metonymie 33. Minderheidstaal 34. Moedertaal 35. Morfeem 36. Morfologie 37. Natuurlijke taal 38. Non-verbale communicatie 39. Performance
----------------------------	---

	40. Pragmatiek 41. Psycholinguïstiek 42. Recursiviteit 43. Referent 44. Semantiek 45. Sociodialect 46. Sociolect 47. Sociolinguïstiek 48. Spelling 49. Standaardtaal 50. Structuralisme 51. Syllabe 52. Synchronische taalwetenschap 53. Synonymie 54. Syntaxis 55. Taalfamilie 56. Taalfilosofie 57. Taalgebruik 58. Taalhandeling 59. Taalkunde 60. Taalstrijd 61. Taalsysteem 62. Taaluiting 63. Taalvariatie 64. Taalvariëteit 65. Taalverandering 66. Taalvermogen 67. Taalverwantschap 68. Taalverwerving 69. Tekstwetenschap 70. Tweektaligheid 71. Universalia 72. Woordenboek 73. Woordgroep 74. Woordvolgorde 75. Zin
--	--

Bruuttaal!

Vwo 4,5,6	Geen taalkunde
Havo 4,5	Geen taalkunde

Taalkunde voor de tweede fase voor het vwo

Vwo	1. Taal en communicatie 2. Taalvariatie 3. Taalverwerving
-----	---

	4. Taalverandering 5. Pragmatiek 6. Semantiek 7. Grammatica
--	--

Bijlage 2: enquête

Sociolinguïstiek in de klas

Beste deelnemer,

Fijn dat u de moeite neemt om deze vragenlijst in te vullen. Voor mijn masterscriptie Neerlandistiek aan de Universiteit Leiden doe ik een onderzoek naar de plaats die sociolinguïstische onderwerpen innemen of zouden moeten innemen in het voorgezet onderwijs. Hiervoor heb ik de input van docenten Nederlands hard nodig. U zou mij daarom enorm helpen als u even de tijd neemt om deze enquête in te vullen. Alvast hartelijk dank voor uw medewerking!

***Vereist**

Wat is uw leeftijd? *

Jouw antwoord

Wat is uw geslacht? *

Jouw antwoord

Hoe lang geeft u al het vak Nederlands in het middelbaar onderwijs? *

Jouw antwoord

Welke opleiding heeft u afgerond? *

Jouw antwoord

Geeft u les in de onderbouw of in de bovenbouw? *

Onderbouw

Bovenbouw

Zowel onderbouw als bovenbouw

Anders:

Van welke methode maakt u in de lessen gebruik? (als u geen sociolinguïstische lessen geeft, kunt u deze vraag open laten)

Jouw antwoord

Heeft u zelf taalkundeonderwijs gehad tijdens uw opleiding? *

Ja

Nee

Weet ik niet meer

Wat was uw afstudeerrichting? *

Letterkunde

Taalkunde

Taalbeheersing

Weet ik niet meer

Anders:

Noem drie woorden die bij u bovenkomen bij de term sociolinguïstiek. *

Jouw antwoord

Hoeveel tijd besteedt u aan lessen over sociolinguïstische onderwerpen (lessen per schooljaar)? *

0

<5

5-10

10-15

>15

Anders:

Van welk materiaal maakt u gebruik tijdens deze lessen? *

Van het taalkundig materiaal dat in de methode aangeboden wordt

Van materiaal buiten de methode om

Zowel van materiaal uit de methode als van ander materiaal

Ik schenk geen aandacht aan sociolinguïstische onderwerpen

Anders:

Welke onderwerpen laat u aan bod komen tijdens deze lessen? *

Nagenoeg alle onderwerpen die de methode aanbiedt

Een selectie uit de onderwerpen die de methode aanbiedt

Ik geef geen lessen sociolinguïstiek

Anders:

In welke mate bent u tevreden over het aangeboden materiaal in uw methode? (als u geen lessen sociolinguïstiek geeft, kunt u deze vraag overslaan)

Zeer ontevreden

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Geef per onderwerp aan hoe belangrijk u het vindt dat dit onderwerp aan bod komt in de lessen Nederlands.

Standaardtaal, dialect, sociolect

Zeer onbelangrijk

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Zeer belangrijk

Taalvariatie

Zeer onbelangrijk

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Zeer belangrijk

Geschiedenis van het Nederlands

Zeer onbelangrijk

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Zeer belangrijk

Taal en identiteit

Zeer onbelangrijk

- 1
- 2
- 3

4

5

Zeer belangrijk

Taal en gender

Zeer onbelangrijk

1

2

3

4

5

Zeer belangrijk

Taal en etniciteit

Zeer onbelangrijk

1

2

3

4

5

Zeer belangrijk

Jongerentaal

Zeer onbelangrijk

1

2

3

4

5

Zeer belangrijk

Zijn er andere sociolinguïstische onderwerpen waarvan u het belangrijk vindt dat deze in het middelbaar onderwijs naar voren komen?

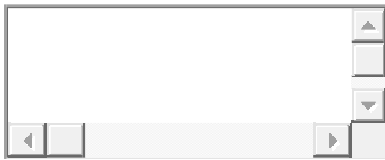
Jouw antwoord

Wat zijn redenen om in de les wel aandacht te schenken aan sociolinguïstische onderwerpen? (wees zo specifiek mogelijk)

Jouw antwoord

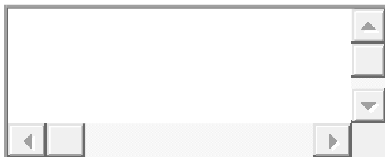
Wat zijn redenen om in de les geen aandacht te schenken aan sociolinguïstische onderwerpen? (wees zo specifiek mogelijk)

Jouw antwoord

An empty text input field with a light gray border. It features a vertical scrollbar on the right side and a horizontal scrollbar at the bottom, both with small arrow buttons.

Vindt u het belangrijk dat leerlingen kennismaken met sociolinguïstische onderwerpen? Licht dit kort toe.

Jouw antwoord

An empty text input field with a light gray border. It features a vertical scrollbar on the right side and a horizontal scrollbar at the bottom, both with small arrow buttons.

Vindt u lessen sociolinguïstiek meer geschikt voor de onderbouw of voor de bovenbouw? Licht kort toe.

Jouw antwoord

An empty text input field with a light gray border. It features a vertical scrollbar on the right side and a horizontal scrollbar at the bottom, both with small arrow buttons.

Bijlage 3: antwoorden enquête